

LA GRAMÁTICA CATALANA (1796-1829)
DE JOAN PETIT I AGUILAR: ESTUDI I EDICIÓ

Jordi Ginebra i Serrabou

Tesi presentada per a l'obtenció del Grau de Doctor, dirigida
pel Dr. Joan Solà i Cortassa

Universitat de Barcelona
Divisió VII
Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona
Departament de Filologia
abril de 1991

2.3. Morfologia

2.3.1. Precisions

No hi ha en la teoria de Petit una part de la gramàtica que puguem identificar plenament amb la moderna morfologia, i això bàsicament pel fet que la seva Dicciologia -com les analogies o etimologies del moment- té un abast més ampli i conté temes i problemes que una gramàtica d'avui presentaria en la part dedicada a la sintaxi. Per això cal advertir que el que tot seguit s'ofereix no és una sistematització, anàlisi i valoració del contingut de la Dicciologia de Petit, sinó una sistematització, anàlisi i valoració dels aspectes de la Dicciologia que avui inclouríem en la part morfològica d'una gramàtica.

D'altra banda, és innegable que avui mateix pot debatre's extensament quin és el lloc de la morfologia en la teoria gramatical, i quines unitats i elements lingüístics han de ser descrits sota aquest rètol. Com penso que es considerarà lògic, aquí prescindiré de defensar o adherir-me a cap opinió concreta i miraré de fer una exposició que segueixi uns criteris més o menys tradicionals que no calgui justificar gaire. Amb tot, sempre que ho cregui necessari, recorreré a una major explicació i precisió teòriques.

En general, en aquesta part em referiré a l'estructura de la paraula i a les categories gramaticals que una llarga tradició

encara no abandonada del tot anomenava accidents dels mots. Així, exposaré què és el que explica Petit dels accidents del nom, dels accidents del verb, etc. En la part de sintaxi, en canvi, estudiaré la funció i significat en l'oració del nom, del verb, etc., així com la justificació última d'aquestes categories sintàctiques. Suposo que, si més no com a hipòtesi de treball, es pot considerar que en la lingüística tradicional existeix la idea que la justificació de les categories gramaticals com ara nom, verb, adjectiu, és sintàctica i semàntica, i que, per tant, la morfologia pren aquestes categories com a donades i només s'ocupa, així, de l'explicació dels accidents de cada una d'aquestes categories.

Tot i així, per estrictes raons relatives a l'organització de la presentació d'aquest treball, faré algunes excepcions. Així, tractaré en aquesta part de morfologia de tot allò que es relaciona amb els pronoms febles. L'estreta vinculació dels aspectes morfològics i sintàctics d'aquesta mena de pronoms hauria obligat a recapitular en la part sintàctica moltes qüestions de morfologia, i això hauria fet carregar massa el treball, alhora que potser hauria provocat excessives anades i vingudes d'unes pàgines a les altres. En canvi, i per unes raons semblants, estudiaré tant els aspectes sintàctics com els morfològics del pronom relatiu en la part de sintaxi.

2.3.2. Estructura i classificació morfològica dels mots

Per Petit, quan podem atribuir un significat a una síl·laba o a un conjunt de síl·labes successives ens trobem davant una

ció, amb tota probabilitat, no és tant fruit del desconeixement com de la convicció que no calia fer-la més explícita. La paraula, per la tradició gramatical occidental, és una unitat massa evident per dedicar-hi excessius esforços delimitadors.

A més, hi ha una altra qüestió, relacionada precisament amb la variabilitat de les paraules, que també roman implícita. I és el criteri en funció del qual es determina si dues seqüències significatives són dues paraules diferents -amb l'expressió gràfica de Petit, dos "individuos" diferents- o dues formes diferents d'una mateixa paraula, és a dir, una paraula que presenta diverses formes. Avui, amb un enfocament formal no aliè a criteris convencionals, podríem dir -sabent, però, que hi ha pocs temes més polèmics que aquest- que hi ha diferent paraula quan hi ha diferent arrel. Si canvien altres elements del mot que no són l'arrel, ens trobem encara davant del mateix mot, per bé que davant d'una altra forma del mateix mot. Crec que aquesta idea, encara que imprecisa conceptualment i no manifestada, subjau a tota la teoria morfològica tradicional, i és la que permet justament parlar de paraules variables i invariables, i establir les possibles variacions -i els elements que les produeixen- de cada una. Petit, al meu parer, assumeix aquesta idea, però no acaba de precisar terminològicament la diferència entre paraula (o dicció) i forma d'aquesta paraula (o dicció), que anomena així, també dicció:

Las Diccions Variabls suministran un número infinito de otras Diccions [...]; pux el sol verb, per egzèmple, Portar suministra més de cent Diccions, ó Veus Verbals Simples ó Compostas (p. 111v).

Ni entre arrel i morfemes de flexió. De fet, encara que només en el cas del verb, el metge setcentista sí que fa referència a las "Lletras Radicals ó funamentals", que no canvien en les diferents persones dels diferents temps i modes (pp. 215v-216r, 53r-53v, 252v-252r), i de "Terminació" (ib.). Però no arriba a formalitzar una oposició, vàlida per a totes les paraules variables, entre una unitat a l'estil del morfema radical i altres unitats a l'estil dels morfemes de flexió (2).

Finalment, cal afegir que en la classificació general dels mots que fa Petit hi ha dos criteris diferents que se succeïxen sense solució de continuïtat. La divisió en dos gèneres filosòfics segueix un criteri morfològic, la variabilitat o invariabilitat. La divisió de gèneres en espècies, en canvi, segueix un criteri sintàctic: les espècies són les categories sintàctiques. Dins el conjunt de les paraules variables, Petit encara distingeix, com també era habitual, entre les declinables i les conjugables (p. 111v). De les seves cinc "espècies" variables, el gramàtic vallesà considera declinables l'article, el nom, el pronom i el participi. El verb és l'única categoria que considera conjugable. El que provoca que una classe de mots sigui conjugable o declinable és allò que fa variar de forma els membres d'aquella classe, és a dir, els criteris en funció dels quals aquella classe de mots

(2) També parla alguna vegada de terminació (p. 147v) i de formes que surten d'altres formes (p. 157r i passim) en el cas dels noms, però no de lletres radicals, fet que confirma el que acabo de dir.

pot canviar de forma (ib.). Així, els mots declinables són variables "per Géneros, Números, y Casos gramaticals", i els conjugables per "Modos, Tèmps, Numeros, y Personas Gramaticals" (pp. 134r-135r; veg. també pp. 111v, 309v).

Potser l'aspecte més personal i interessant de la classificació i ordenació que fa Petit dels "accidents" gramaticals és el que té a veure amb la consideració dels pronoms febles. Dit amb termes nostres, Petit declara d'alguna manera que els pronoms són morfemes flexius verbals. Així com entén que una paraula variable "subministra" moltes altres paraules -tot el seu paradigma flexiu-, considera també que els verbs "subministren", a més, el que ell en diu "diccions Verbals Composta. Encliticadas" (p. 111v), és a dir, totes les formes verbals del paradigma seguides o precedides de totes les formes i combinacions possibles de pronoms febles. L'abast d'aquesta manera de veure les coses i la comparació amb la d'altres gramàtics es veurà amb detall més endavant.

Finalment, Petit fa altres classificacions morfològiques dels mots en funció de diversos criteris, tal com solia fer-se llavors i com, en bona part, encara se sol fer. Així, distingeix entre paraules simples i compostes (pp. 115r-115v), primitives i derivades (pp. 54v-55r, 162v), i naturals i figurades (3).

(3) El concepte que s'indica amb el termes "Simple", "Compost", "Primitiu" i "Derivad" és el mateix que indiquem ara amb aquests termes. La idea de paraula natural oposada a paraula figurada és, com se sap, molt antiga. Per Petit, els mots

2.3.3. Article

L'article és, per Petit, una de les "espècies" de paraules variables. Opina que és variable per gèneres, nombres i casos (pp. 111v, 134r, 135v). Deixaré de banda el cas.

2.3.3.1. Formes i valoració

Les formes que presenta la gramàtica són el i lo per al masculí singular, la per al femení singular, els i los per al masculí plural, i las per al femení plural (p. 135v). A més, considera que lo pot ser també "Neutrelisad" (ib.) (4).

El fet més remarcable d'aquesta presentació és la incorporació, en règim de normalitat, de les formes reforçades el i els. En els paradigmes de la declinació fins i tot apareix abans el que lo (veg. p. 176r). No tornarem a trobar, en la història de la gramàtica catalana, cap tractadista amb aquesta actitud fins a Pompeu Fabra, i excepció feta de Puigblanch (s.d.: 164). Ullastra (1743) només havia donat les formes lo i los, i Ballot, com veurem tot seguit, havia fet una breu referència a les formes reforçades per condemnar-les (5).

naturals són els que "se escriuen, y pronuncian ab las degudas lletres" (p. 112r). Les "degudas lletres" són sovint les més etimològiques o les que l'ús havia imposat. En cas contrari -quan es permetia una escriptura o pronúncia diferent-, Petit considerava -com els gramàtics del seu moment- que s'havia "comès" una figura, i per tant que el mot que en resultava era figurat (veg. ib. i 112r). El gramàtic vallesà, finalment, encara feia una última distinció -no usual- entre paraules enclitiques i comunes -totes les no clíiques- (pp. 111v-112r, 113r).

(4) Parlaré del lo "neutrelisad" en la part de sintaxi (2.4.2.3.).

(5) La qüestió de l'alternança de les formes el i lo presenta

Tot i que considerava ambdues formes d'igual categoria, Petit va establir uns contextos d'aparició determinats per a cada una. Així, opinava que calia escriure el i els davant els noms començats en consonant, i lo i los davant els començats en vocal. Amb tot, en el cas del plural davant de nom començat en vocal, acceptava que també hi podia anar els: "els Ossos, ó los Ossos" (pp. 136r, 174v).

Però Petit no sols es va limitar a consignar, juntament amb les plenes, les formes reforçades de l'article masculí, sinó que en va ser un defensor acèrrim, i aquesta actitud el va dur a criticar durament Ballot (pp. 132r-137v). La crítica té interès perquè, al meu parer, fa veure fins a quin punt Petit fou un observador i estatutador més rigorós que Ballot. Com he dit, el prevere barceloní va condemnar categòricament les formes reforçades: "Usar el en catalá en lloch de lo es error

alguns problemes d'història de la llengua encara no resolts, en els qual potser intervé d'una manera determinant la variable del prestigi. Un gramàtic de la segona meitat del XIX com Rahissa (1877), considerat partidari d'una llengua formal acostada a la parlada, només considerava encara les formes lo i los, que són, d'altra banda, les úniques usades per tots els autors de la Renaixença. Fabra, malgrat el que s'acaba de dir, va donar, encara a la gramàtica de 1912, aquestes formes nom a primàries. Sabem, per gramàtica històrica, que les formes reforçades de l'article són antigues en l'idioma, però potser encara n'hem de precisar l'ús, que és possible que depengui, forja més que no pot semblar a primer cop d'ull, de condicionants dialectals i socials. Josep Moran (1987: 109) indica que "és difícil de determinar en quin moment les formes lo, los foren substituïdes oralment per les corresponents reforçades el, els. Potser al segle XVIII encara eren conegudes les dues formes; les primitives es devien mantenir millor en el medi rural, més arcaïtzant [...]. La substitució de les formes plenes per les reforçades ha estat lenta, àdhuc en el català central".

manifest; puix may la llengua catalana ha tingut semblant article" (Ballot, 1813: 2)-, encara que no es va poder estar d'indicar que eren normals en alguns autors i també en "lo us comu" (ib.: 176 [181 de Petit]). Aquesta actitud va provocar la rebel·lia de Petit: "Si, pux, alguns Autòrs, y adhuc lo ús comú usan el plural els en llog de los ... per que hò podrem usar nosaltres el singular el en llog de lo [...] ? Usam los Antigües Naturals el y els, y hò Figurads ni Refigurads á la libre moda del Dr. Ballot" (p. 132v). En opinió de Petit i aquest punt, al meu parer, té molt interès-, la posició de Ballot, a més de ser equivocada perquè no admetia les formes reforçades, el feia ser inconseqüent, ja que rebutjant el i els no podia transcriure la seqüència fònica corresponent a un sintagma de la forma No pot ser més negre el corb, i hauria hagut de fer-ho com No pot ser més negre lo corb. Ara: resultava que Ballot volia consignar la primera forma, i havia de recórrer, per tant, a una complicada justificació teòrica, que no reproduiré, per admetre finalment No pot ser més negrél corb (Ballot 1817: 176). I a Petit això li va semblar una opció inaferrissible perquè feia supòsitar, d.t. en termes actuals, que l'article es recolçava en l'adjectiu que el precedia. Precisament és aquest detall el que vull destacar: Petit, a diferència de Ballot, va intuir -o pot tser més que intuir- que els articles-, en català, són proclitics del nom que especifiquen i, per tant, en va proposar -també a diferència de Ballot- una representació escrita conseqüent amb tal punt de vista. Representacions com negrél corb eren, pel gramàtic vallesà,

"injustas unions, fetas per dit Sr., [...] contràries á la pronunciació catalana, y á la natural inclinació dels Artiggles, que anelan ante-posar-se á Noms Substantius Comuns Expressos, ó Sòbre-entesos, y nò desitjan may post-posar-se á ninguna Digció, sinó á las Preposicions De y A" (p. 133r) (6).

En la seva gramàtica Petit fa també alguna referència esparsa a l'article apostrofat. Casos com l'home i l'ànima (p. 114v-115r) són descrits com a casos de sinalefa dels articles lo i la. Petit no s'hi estén, però sí que indica que aquesta "sinalefa", en la seva opinió, només pot fer-se quan el nom que segueix l'article comença amb la vocal o -si és masculí- i a -si és femení- (pp. 176v, 174v), i encara, en el cas del masculí, no sempre.

2.3.7.2. Contraccions

Fel que fa a contraccions d'articles i preposicions, va donar com a acceptables en l'escriptura -i obligatòries- les següents: al, als, del i dels (p. 115r, 176r) (7). El granà-

(6) Veg. a la p. 133v l'agut comentari que fa Petit de la seqüència que Ballot entenia que calia escriure Forsáus dona e tretada aquest pa tan delicat. Hom pot llegir més passatges de crítica àcida a Ballot per aquesta qüestió a les pp. 116r-119r i 127r. Com veurem després, s'esdevé el mateix en el cas dels pronoms febles: Petit va veure, d'alguna manera, que -si més no en el català que el coneixia- els pronoms febles depenien accentualment del verb, cosa que ni va sospitar Ballot. I aquest fet li feia ordenar les representacions gràfiques dels pronoms d'una manera determinada i menys arbitrària que la que proposava o admetia el prevener barceloní.

(7) Petit no anomenava el fenomen contracció, sinó que el

tic vallesà considerava aquesta manera d'escriure la genuïna catalana, i va escriure que fer-ho altrament constituïa un castellanisme palès (veg. p. 136v). Finalment, no va prendre en consideració la contracció de per i article, i això perquè creia que era pròpia de la llengua antiga (p. 136v) (8).

2.3.3.3. Article personal

També és referida a la llengua antiga l'única al·lusió a l'article personal que he trobat. Petit escriu que la forma en "antiga-mènt se usava en llog del Artiggle Masculi El en Noms de Casa y de Fonts; v.g.: Primèr es en Roca que sos Fills" (p. 183v). Petit defensa -i prescriu- com a normal en la seva època l'ús de les formes el i la com a articles personals (pp. 141v-142r), tot i que això contrasta amb algunes aparicions al text de noms propis de persona, que no en porten cap: "Joan, Sere, y Francisco vingueren" (p. 329v), "Père va contra Pau" (p. 335v).

2.3.4. Nom substantiu i adjectiu

denominava sinalefa postposada. Els conjunts resultants -la preposició i l'article contrets- rebien el nom d'articles "compostos ó figurads" (p. 179r).
(8) Petit va escriure: "Antiga-mènt déyan y escrivian: Pei, y pels" (p. 136v). Josep Moran (1987: 308) fa notar, en els comentaris a l'edició d'un document familiar setcentista, que tampoc hi apareix aquesta contracció, i que de fet es tracta d'una contracció més moderna que les altres dues. Joan Martí (1981: 75) ja havia indicat que no apareix en la llengua medieval. Si bé sembla clar que Petit l'havia coneguda, i que per tant ja existia al XVIII, és possible que s'usés rarament i que els escriptors s'estimessin més triar l'opció de més prestigi i tradició, i que Petit, per tant, qualificés la contracció d'antiga i la rebutgés, tot i que en rigor era prou moderna.

La segona espècie de paraules que Petit estudia en la seva Dicciologia és la del nom, que inclou tant el substantiu com l'adjectiu. Com amb l'article, considera que les variacions del nom es produeixen pel gènere, el nombre i el cas (pp. 134r, 135r, 137v) (9).

2.3.4.1. Gènere

a) Teoria del gènere

Els gèneres que Petit atribueix al nom substantiu en català són dos: masculí i femení (pp. 144v-145r). Rebutja e plicitament l'existència dels hipotètics substantius neutres, com també d'altres gèneres que una llarga tradició sempre tenia en compte (10). La definició de gènere té el caràcter formal: "una Distintius, que d'han els Gramaticos [...] á las Diccions Declinables, para arreglar las Concordancias entre ellas" (p. 144r). Petit assenyala que els llatins assignaven una correspondència semàntica al gènere, i, al i, atribuir gènere masculí al "masculi", femení a les "femellae" i neutre "á las

(9) Com amb l'article, no parlaré del cas, però sí que vul' fer notar l'interès d'una breu observació de Petit sobre aquest punt. Tal com ell ho veu, en el nom hi ha una possibilitat de variació casual que sí que genera una forma "declinada". Es tracta de' que anomena "Genitiu de Possessor" -Del pare, per exemple-, que dona també pateri, que podria entendre's llavors com a forma del genitiu de pare (p. 141r).

(10) Petit mateix va indicar que en llatí -però no en català- el gènere podia ser masculí, femení, neutre, comú de dos i comú de tres (pp. 134r, 144r). La proliferació de gèneres establerts amb criteris heterogenis era freqüent en les gramàtiques de llengües vulgars fortament dependents de les llatines. Ullastra (1743: 44-45), per exemple, en va establir sis: masculí, femení, neutre, comú de dos, comú de tres i promiscu (o epicè).

cosas, que nô són ni Mascles, ni Femèllas", si bé també assignaven gènere masculí o femení a "cosas incapassas de Segso" i, per tant, a parer seu, calia tenir en compte que "la denominació dels Gèneros Gramaticals, deduhida del Segso, nô es egzagta, y filosófica, sinò mera-ment Gramatical y arbitrària" (p. 144r).

b) Reconeixement del gènere

El gènere d'un substantiu es manifesta, per Petit, a través de l'article que l'acompanya, de la terminació o del mateix significat (p. 147v). L'apel·lació a l'article com a sistema per conèixer el gènere d'un substantiu té interès pel seu caràcter formal, i pot dir-se que conserva tota la seva vigència. De fet, aquest criteri és el que dona Fabra a la gramàtica de 1956. Petit, però, fa notar amb perspicàcia que el criteri de l'article no es pot seguir sempre, ja que hi ha substantius que no n'admeten (11). Pel que fa al significat, Petit el dona com a guia per als casos que el substantiu designa: oficis, càrrecs, estats i parentius de persona, i animals d'un determinat sexe.

Per a la resta de casos, el metge gramàtic elabora unes tenses "Pagllas de la Terminació" que fan de facilitar a l'usuari de la llengua el reconeixement del gènere dels diferents substantius (pp. 148v-159v). Així, fa saber que tots els noms acabats en l, a excepció de destral, sai, arrei, mel,

(11) No en dona cap exemple, però potria estar pensant en alguns noms propis.

Isabel i col, són masculins (p. 151r). Les regles, que en general mantenen tota la seva vigència, s'estableixen, com en la que acabo de mostrar, a partir de l'última lletra de cada substantiu i, si són originals soves, palesen un gran treball. No podem oblidar que Petit va escriure un diccionari poètic i que, encara que no és exactament el mateix que un diccionari invers, possiblement li va ser de molta utilitat per a aquesta feina; de fet, hi envia el lector més d'una vegada.

Tot i que, com acabo de dir, les "Reglas de la Terminació" són correctes generalment, alguna vegada el prejudici de la sistematicitat té més força que la capacitat d'assumir i acceptar excepcions. En la segona regla Petit actua amb el que els substantius plans i esdrúxols acabats en e són femenins, a excepció dels procedents de substantius grecs acabats en e breu; dels "Noms de Home" com monarca, caporale, jurista, etc.; i d'altres noms com dia, planeta, sistema, clima, idioma i altres (pp. 148.-149r). Sembla que tot aquest conjunt d'excepcions feia una llista massa llarga per Petit, el qual no va dubtar tot seguit a indicar que "es més conforme a nostre Idiome el pronunciar, y escriure fins en e brèu [àtona final] tots els referids Masculins, com: Die, Comete, Planete, Sisteme, Clime, Idiome" (p. 149r).

c) Comentari d'alguns casos

Comento tot seguit alguns mots que per una raó o altra poden

tenir més interès per a un lector d'avui. Distingeix el llum ("instrument") de la llum ("claror") (p. 151v), el vall ("excavació") de la vall ("depressió entre muntanyes") (p. 151v). Fa masculí xocolata -que vol escrita amb e final- (p. 149v), femení anàlisi -que, com metròpoli i per causa de la seva etimologia, vol escrit análise (i, per tant, metropole, ja que, com explica, de classis fem classe, pp. 149v, 150v i 155r)-, i indiferent mar (p. 153r).

També presenta una forma femenina d'ase, asena (p. 147v), que el DCVB (cfr. s.v. asena) recull obtinguda del diccionari de Pulbena remarcant, de tota manera, que es tracta d'un terme inusitat, però de la qual Coromines (s.v.) afirma conèixer-ne documentació medieval.

Un fet peculiar és l'acceptació de les formes masculines singulars, tant planes com agudes, amb i radical: catalan, romun, homen, asen -al costat de les formes sense aquesta i: català, rom, home i aser (pp. 152r).

d) Gènere de l'adjectiu

Pel que fa a l'adjectiu català, Petit ha veu tres gèneres possibles: a més del masculí i femení, el comu de dos, que és el dels adjectius que ara en diriet invariables (pp. 144v-145r, 147r). Com a cas excepcional, admet un gènere que anomena neutrelisat, que seria el dels adjectius que fan d'atribut d'un subjecte ocupat pel pronom demostratiu suposadament neutre -a: ò és bo, per exemple-, i el dels adjectius precedits de

l'abstractiu lo -en casos com lo bo- (pp. 145v-146v, 147r)
(12). El gènere de l'adjectiu i les seves diverses formes també es troben ordenades en les "Reglas de la Terminació a què m'he referit abans. És cert també que, de vegades, darrere la sistematicitat i exhaustivitat d'aquest conjunt de regles descobrim afirmacions tautològiques com ara que la primera "veu" dels adjectius de dues "veus" que acaben en b correspon a adjectius masculins -i la segona, per tant, a femenins- (p. 149r). En general en l'adjectiu hi troba més regularitat que en el nom, i és aquí on pot afirmar que hi ha una alternança de terminació e/a, encara que, com he dit referint-me al nom, de vegades es força aquesta terminació per adequar-la a la regla: juriste-jurista, alegre-alegra, jove-jova, etc. (p. 157r).

Altres particularitats del tractament de l'adjectiu: acceptació de la o com a terminació d'adjectiu masculí -oposada a la forma a del corresponent femení- en casos que la normativa posterior ha resolt d'una altra manera (aburdo absurda, anòmalu/anònala, momentàneu/momentànea -p. 157v-); també alternança o/a en altres casos (poc/poca) (p. 158r-); i reducció dels adjectius invariables als acabats en -ble, -ense, -ant, -ent, -ar i pocs més (pp. 158v-159.) (13).

(12) Tornaré a referir-me a les construccions abstractives amb lo en la part de sintaxi (2.4.2.3).

(13) Si bé, en el cas de la terminació -ent, Petit assenyala que ens podem trobar amb excepcions com calent/calenta, dolent/dolenta o puent/pudenta (p. 159r). També permet felix/felixa, eficas/eficassa (pp. 171a-171v), al costat, però, de la forma femenina sense la a.

2.3.3.2. Nombre

Els nombres que Petit atribueix al nom i a l'adjectiu són dos: singular i plural (pp. 134v, 169r). La terminació de plural que considera més general és la -s (pp. 153v, 154r, 169r).

Pel que fa als noms aguts acabats en s, prescriu l'increment -os (p. 153r, 171r), si bé considera que en alguns casos la s final es dobla: misericcordiosos i comensos-, però passos, eficassos, infelissos. (p. 153v, 171r) (14).

Prescriu la mateixa terminació per als noms acabats en -sc (ruscos, ruscos), -n (si són plans, però martins, p. 170v, -st bastrs, rebastus i -t balos, fluros (pp. 157r, 171r).

La terminació -s és considerada la regular no aclament de noms aguts acabats en vocal (p. 153v), sinó també d'alguns de plans, com ara hòmens, ordens, còvens, jòvens, màrgens, vizens Asses (p. 147r, 171r). Petit es limita a assenyalar -i la indicació té interès- que, malgrat això, "molts Hòmens de molta figura diuen: Homes, Ordes, Coves, Joves" (p. 170v) (15).

(14) I si bé en alguns casos reconeix que no s'hi ategen: el/els temps, el/els endens, el/els dilluns (p. 155r).

(15) Com he indicat abans, la particularitat més destacable d'aquests casos és l'acceptació d'aquesta n també en les formes singulars, tant en castellanismes com en mots genuïns: aser, rusin (p. 147v), capellan, oracion, algun (p. 152r), catalan, comun, ningun (p. 158r). Per Petit, aquesta és la forma natural d'aquests noms, i la forma sense n és una forma figurada, apocopada (pp. 158r, 170r-170v). Com que, al seu parer, el plural es forma a partir de la forma natural, exigeix sempre la terminació -ns (pp. 153v, 170r). El mateix raonament fa amb noms com campanar, que permet d'escriure campaná en singular

El plural femení, per Petit, és perfectament regular i no presenta cap problema: es tracta d'un cas més d'afegiment de s.

Finalment, Petit drega una llista de noms que poden tenir sentit singular i plural però que presenten sempre la forma plural: tres-peus, estisóras, tenallas, alicates, pinsas, manillas, farinetas, faldillas, tovallas, postras, etc. (p. 173r) (16).

2.2.3.3. Persona

Per acabar, penso que té un cert interès referir-me a la qüestió de la persona com a categoria nominal. Aquest és un problema que sembla que sempre ha preocupat els gramàtics tradicionals, encara que potser no prou per incorporar regularment aquesta categoria a la llista dels accidents del nom. El problema podria plantejar-se en els següents termes: si la persona del verb depèn del subjecte -exemplificat normalment amb pronoms-, el subjecte és un nom i el nom no té persona, quin element regira la persona del verb? Per Petit, la resposta és que el nom sí que té persona. En la seva opinió, tots els noms són de tercera persona, i són de segona i primera els que poden substituir els corresponents pronoms, és a dir, els noms d'homes i dones (p. 177v) (17).

però no sense r en plural (ib.). Pel que fa al plural amb ns en mots plans, pot recordar-se que avui és habitual en els dialectes occidentals -tret del ribagorçà-, el tarragoní, l'eivissenc i l'alguerès, i que és normal en la documentació de l'època per a tot el domini.

(16) Sobre noms col·lectius, veg. pp. 168r-169v.

(17) En altres moments, potser més, sembla que s'ho repensa ..

2.3.4. Pronom personal

Per Petit, el pronom, com l'article, el nom i l'adjectiu, és variable en funció del gènere, el nombre i el cas (p. 177r). El pronom personal, a més, pertany a una de les tres persones gramaticals (ib.) i és l'única categoria sintàctica, lògicament, que presenta variació formal en el paradigma dels casos.

2.3.4.1. Formes fortes

Les formes que el gramàtic vallesà dona per a les tres persones singulars en nominatiu són jo, tu i ell/ella/ello (p. 178r). Aquesta última varietat, ello, és per Petit una forma catalana neutrelisada que alterna amb una forma ell també altres i èlles/èllas (pp. 178r-178v). Per als casos oblics, dona

neutrelisada (p. 178) (18). Per al plural dona nosaltres, vos per a la primera i segona persones, només accepta pronoms. Tots els noms, llaïors, serien de tercera persona (veg. pp. 297r, 325r, 354r, 355v). Una qüestió de morfologia nominal que no estudiaré és la dels graus de l'adjectiu. Petit en parla a les pp. 160r-161r. Tampoc em referiré a les formes dels adjectius numerals. Petit en parla a les pp. 165v-168r.

(18) L'afirmació pot sorprendre, més encara després de llegir els pocs exemples que ens en posa: "elló es cert" o "éll es cert" (p. 177v), "elló es constant" (p. 178v), difícils d'imaginar en una oració amb sentit, ni que sigui com a castellanisme. Curiosament, Ballot també havia donat ello com a pronom personal neutre de tercera persona en nominatiu, i havia posat un dels exemples de Petit. Potser seqüències com ello es cierto eren expressions més o menys fetes del castellà del moment que Ballot i Petit calcaven. Veg., encara que sigui una mica posterior: "Aunque no cuenta muchos años de edad, será porque su corta existencia ha sido bastante borrascosa, ello es cierto que su aspecto es el de un hombre que necesita a todo trance pronto y enérgicos remedios" (Angelon, 1854: 57). Forteza (1915: 206) fa saber que "en el lenguaje vulgar" hi ha una forma ell "que, más bien que persona, expresa una afirmación enérgica; Ell son les deu". Segurament es tracta del fenomen consignat per Petit i per Ballot.

la mateixa forma que en el nominatiu precedida de la preposició corresponent, més les corresponents febles -quan n'hi ha- i, en el cas de la primera persona singular, el pronom fort mi precedit de preposició (pp. 178r-178v) (19). En algun passatge (pp. 190r, 341r) planteja la idea de la relació entre els adjectius possessius i la declinació dels pronoms personals, fent notar que formes com mon o mèu es poden "resoldre per" un "genitiu de Possessòr": "Mon fill" és el mateix que "el fill [...] de Mi" (p. 190r); "Mèu" que "De mi" (p. 341r; veg. també p. 354r).

2.3.4.2. Pronoms de tractament

Petit dedica també uns passatges al tema dels pronoms personals i les fórmules de tractament, en els quals consigna l'existència del Nos i el Vos majestàtics (p. 179v); el Vòs de tractament -que fa saber que concorda amb el plural del verb-, adreçat, segons ell, per respecte, atenció o reverència, a "hòmens ó donas de alguna edad, y que nò sian Señors, ni Señoras" (ib.); i el Vosté, Vostra-Mercé i Vos-Señoria i altres, adreçats a "Personas que nò son plebéas, sinó Señòrs ó Señòras [...] segons el grau de Nobblesa ó Dignidad" (pp. 180r-180v; veg. també p. 325v).

(19) També dona el pronom reflexiu si i el corresponent feble (p. 178v).

2.3.5. Pronom feble

2.3.5.1. Formes bàsiques

Com hem vist fa poc, els pronoms febles, anomenats per Petit "Diccions Enclítics" (p. 111v), són considerats, juntament amb les formes fortes acompanyades de preposició, formes obliqües dels pronoms personals (p. 178r) (20).

Petit considera que hi ha una forma "Natural" per a cada pronom feble, la qual "suministra" una o dues formes més, que són considerades "Figuradas" (p. 111v). Aquestes formes naturals són Me, Te, Se, Nos, Vos, Lo, La, Los, Las, Li, Ne, Hi i Ho (pp. 112r, 264r) (21). Les "Diccions Enclítics" -continua explicant Petit- poden fer canviar la seva forma "Natural" en una de "Figurada", i aquest procés de canvi s'anomena Figura (p. 113r). Per la importància que té aquesta idea en la seva descripció dels pronoms febles, crec que m'he d'estendre una mica aclarint-lo i explicant quin ús general tenia en la gramàtica tradicional.

2.3.5.2. Figures retòriques i pronoms febles

(20) A més d'"Enclítics", els pronoms febles també són anomenats diccions "Inclítics, ó Inclinativas", i formen una classe oposada a les diccions "Comunas", que són totes les altres (p. 112r), també els articles i les preposicions febles.
(21) A la mateixa pàgina, la 112r, fa la llista dues vegades, la segona posant-hi dos cops els pronoms se i los, fet que aprofita per aclarir que hi ha un se singular i un de plural, i un los acusatiu masculí plural i un de datiu plural, tant masculí com femení. També critica Ballot perquè el prevere barceloní havia pres com a "natural" la forma en, que Petit considera "figurada" de ne per metàtesi (p. 131r).

a) Presentació del problema

Encara que podria matisar-se i precisar-se força, penso que l'afirmació següent és inqüestionable: els gramàtics europeus tradicionals creien habitualment que hi havia una forma i un estil "naturals" en les llengües. Aquesta suposada manera natural de parlar i escriure podia no ser respectada si hi havia alguna raó que ho justificués. La raó més corrent era l'obtenció d'efectes expressius en literatura. D'aquesta manera, allò que era tipològicament una desviació de l'ús natural o recte, esdevenia axiològicament positiu. Es deia, del discurs, del passatge, del mot i del so -o lletra- tipològicament desviats però axiològicament positius, que eren un discurs, passatge, mot, so -o lletra- figurats. Cada una de les alteracions del llenguatge natural -de la mena que fossin: fonètiques, morfològiques, lèxiques, sintàctiques,...- que contribuïa a conformar el llenguatge figurat era anomenada figura. En la mesura que aquestes alteracions -aquestes figures- van ser analitzades, estudiades i tipificades van anar rebent sistemàticament uns determinats noms. I aquests noms van anar convertint-se en eines descriptives dels gramàtics i lingüistes (22).

(22) Precisament per aquesta dicotomia entre ús natural i figurat del llenguatge i la idea de procés o canvi no necessàriament temporal que implica el pas de l'un a l'altre, s'ha volgut veure modernament en la gramàtica tradicional una assumpció intuïtiva però clara d'un concepte directament relacionat amb la noció chomskyana -ara potser caldria dir protochomskyana- de transformació. Fa un parell d'anys vaig

El recurs a la idea de figura era molt pràctic i còmode quan hom volia consignar l'existència de dues formes del mateix mot, o de dues expressions possibles amb un mateix significat, o de dues ordenacions potencials d'una oració. Una de les possibilitats es considerava la natural, i l'altra -o les altres- la figurada. Els primers gramàtics catalans, lògicament, també ho van fer així, i van recórrer a la noció de figura, entre altres coses, per descriure i explicar la variabilitat dels pronoms febles. Petit, com ja he dit, va considerar que cada un dels pronoms febles -cada "Digció Enclítica"- tenia una forma natural. El mateix havien fet Ullastra i Ballot i van fer els gramàtics posteriors gairebé fins a Fabra. Les formes que Petit va donar com a naturals són les plenes, com hem vist abans. Ballot també, amb l'e excepció de ne, que aquest autor considerava una forma figurada procedent de la "natural" en. Petit, en canvi, segurament per analogia amb els altres pronoms, va creure que la forma natural era ne i la figurada en, i va fer explícit aquest desacord amb el prevere barceloní (p. 113r) (27).

escriure (Ginebra 1988: 234) que la idea de figura i els termes que se'n deriven era originària de la Retòrica i que, en la mesura que tipificaven fenòmens que s'esdevenien també en la llengua parlada, anaren passant a la Gramàtica. No havia llegit llavors un treball ja publicat de Vicente Bécades (1987) que fa saber que no és així, sinó que els termes van ser originaris dels gramàtics, dels quals passaren als tractadistes de retòrica. En qualsevol cas, sembla que van ser els retòrics els qui més els van fer servir, i al segle XVIII alguns d'aquests termes els eren gairebé privatisms o, dit altrament, eren usats només per ells i per parlar de recursos mètrics i estilístics en poesia.

(27) No n'he fet un examen sistemàtic, però la preferència de

b) Petit, Ballot, les figures retòriques i els pronoms febles

Per explicar els noms amb què el gramàtic vallesà va designar les diferents alteracions dels pronoms a partir de la suposada forma natural i poder-ne valorar l'encert -sobretot en relació a Ballot, autor que Petit examinà i criticà amb detall en aquest punt-, cal estendre's també una mica exposant els termes que tenia a l'abast i mostrant l'ús que n'havia fet Ballot, ús que, per contrast, fa molta llum sobre la posició de Petit.

La tradició teòrica feia distingir els metaplasmes o figures de dicció d'altres menes de figures. Les figures de dicció es caracteritzaven pel fet de produir variacions en el si de la paraula. Altres figures descriuien les alteracions que afectaven més d'una paraula, un sintagma, una oració o tot el text. La sinèresi, per exemple, era definida com la figura que consistia en la pronunciació en una sola síl·laba de dues vocals en hiatus, és a dir, com la figura que consistia en una diftongació no natural, com ara, per al català de l'època, la pronunciació de presència en tres síl·labes. Com he dit abans, el recurs a les figures no era exclusiu de la descripció del llenguatge poètic, però a algunes sí que només s'hi feia referència quan es parlava de literatura.

Petit va fer la relació de les figures que al seu parer Ballot per la forma en potser s'explica -com em suggereix Solà- perquè sembla que era més usual en la llengua antiga que no pas ne.

feien variar la forma dels pronoms pensant en Ballot, és a dir, a partir de la relació d'aquest autor, normalment per criticar-lo i desautoritzar-lo. Ballot havia indicat que les figures principals eren la sinèresi, la sincope, l'apòcope, la sinalefa i la inversió (o metàtesi). Com he explicat amb detall en un altre lloc, Ballot va definir erròniament algunes d'aquestes figures i, més greu encara, va utilitzar com a principal eina descriptiva la figura que, en rigor, menys servei podia fer-li. Miraré de fer-ho veure sintetitzant el que podrà trobar-se més desenvolupat a Ginebra (1988: 231-246). Em referiré en primer lloc a la sinèresi. Com he dit, aquesta figura consisteix en la fusió en una síl.laba -en un diftong- de dues vocals pertanyents a síl.labes diferents (cfr. Lausberg 1957: 30; Lázaro Carrater 1971: 272). Perquè es produeixi una sinèresi cal que hi hagi contigüitat de vocals en un mateix mot i, per tant, cal que el mot tingui com a mínim dues síl.labes abans de produir-se la sinèresi. Això no s'esdevé mai amb els pronoms febles, que tenen com a màxim una síl.laba i una sola vocal. Per tant, el concepte de sinèresi no pot aplicar-se a les variacions dels pronoms febles. Ballot, en canvi, va definir la sinèresi com la figura "per la qual se uneixen y juntan dos síllabas una ab altra", i va posar com a exemple el pas de ja los veig a jais veig (1817: 160). En rigor, l'exemple de Ballot respon a la seva definició (de dues síl.labes, ja i los, n'hem fet una, jais), però no a la general, ja que s'ha fet entre síl.labes de mots diferents i sense que hi hagués contigüitat de vocals.

La següent figura, la sincope, és definida generalment com la pèrdua d'un so al mig d'un mot (cfr. Lausberg 1967: 29; Lázaro Carreter 1971: 372). La definició de Ballot pot considerar-se correcta (cfr. Ballot 1813: 161). Ara: com que cal que hi hagi com a mínim tres lletres perquè es pugui fer caure la del mig, en realitat només podrien sincopar-se pronoms com los, vos o nos, i no pronoms com me, te, se. L'exemple de Ballot (nols conech) podria considerar-se correcta (el mot los ha perdut la "lletra" del mig i s'ha convertit en ls), però el problema que crea és que es tracta del mateix fenomen que li ha servit per exemplificar la sinèresi.

L'apòcope, la sinalefa i la metàtesi són definides més o menys correctament per Ballot (veg. Ballot 1813: 161 i 14, i cfr. amb Lausberg 1967: 29, 31 i 32; i amb Lázaro Carreter 1971: 52, 371, 377). Però de fet aquestes nocions li eren poc útils. «Com hem de descriure una seqüència com jom canso, presentada pel gramàtic apologista? Enteses les definicions de Ballot -no pas les de Lausberg, per exemple al peu de la lletra, es podria considerar sinèresi (de dues síl·labes naturalment distintes, jo i me, n'hem fet una, jom), sinalefa (de dues vocals contigües, l'última de jo i la primera de em, n'hem fet una, jom), apòcope (del pronom me n'hem fet m, i després l'hem afegit a jo, jom) i metàtesi (hem convertit me en em i l'hem afegit, elidint la vocal, a jo). Ballot es va fer un embolic i no va resoldre aquest problema, i les seues exemples poden posar-se normalment sota més d'un rètol. A més, d'una

manera arbitrària explicava algunes vegades determinades grafies com a senyals d'un determinat canvi fonètic, i altres vegades prescrivia un canvi fonètic per raó d'una determinada grafia, la qual, al seu torn, podia ser resultat d'un suposat canvi fonètic previ (veg. Ginebra, 1988: 231-146). El resultat de tot això van ser més de quaranta pàgines embullades d'on difícilment el lector pot obtenir normes clares i que no es contradiguin. Sembla que Ballot se n'adonà, si més no una mica, i al final del seu tractat "de las figuras gramaticals ortográficas" va recomanar bona oïda i el coneixement dels bons autors per damunt de les seves normes i consells.

Petit va fer-se càrrec de l'embull que representava la descripció-codificació de Ballot, circumstància que va aprofitar per criticar durament el prevere barceloní (24). La seva crítica, però, és en general correcta i rigorosa, i demostra una capacitat analítica molt superior a la de Ballot. El primer punt -i potser el més important- que cal destacar del tractament que fa Petit dels pronoms febles és que s'adonà, tot al meu parer demostra ja el nom que els atorgà, del seu caràcter "recolzat", és a dir, de la seva dependència del verb, amb el qual entenia que formaven unes unitats que anomenava "dijccions Verbals Compostas Encliticadas" (p. 111v). El gramàtic setcentista explica que s'anomenen "Encliticas" o "Inclintives" "Perque sa natural inclinació es de anar sèmpre devant ó detrás de Veus Verbals, y may detrás, ni devant de

(24) També Puigblanch (s.d.: 166-167), com Petit, va criticar molt durament Ballot en aquest punt.

altras Digcions Comunas; & nò sèr que se-èls fassa violència" (p. 112r, veg. també pp. 125r, 127r). Això no fou vist per Ullastra ni per Ballot, i tenia unes conseqüències determinants a l'hora d'elaborar-ne la codificació escrita (25). Però és que Petit, a més de dir-ho, ho va dur a la pràctica en el sentit que va arribar a donar taules de conjugacions de verbs, com ell en deia, "Encliticads, ó Pronominads", és a dir, de la conjugació del verb amb els pronoms febles (veg. pp. 266r-268r). Lògicament, les taules en si mateixes no tenen excessiu interès, per tal com són taules de la conjugació repetides amb l'afegiment del feble segons les regles que Petit mateix especifica, però penso que sí la idea. Per Petit, l'afegiment del pronom clitic és una modificació més -el mot és seu- que el verb arret, com ho són les modificacions produïdes per les terminacions de temps o mode. Per e presar aquesta idea va encunyar els verbs encliticar-se i pronominar-se, que designen

(25) Per exemple, Petit ja no va haver de plantejar-se si el pronom havia d'afixar-se -quan era el cas- al mot que el precedia o al que el seguia. Sequències com escolta'm ara o la mare que t'ha parit no li van fer ballar el cap com a Ballot, el qual havia de rumiar si, a banda de deixar com a possible la forma plena i la reforçada, podien escriure's escolta m'ara i la mare que't ha parit (o sense apòstrof i tot). D'altra banda, com amb els articles, Ballot volia recollir -o sense proposar-s'ho de fet recollia- seqüències amb formes reforçades -si més no en la langue, potser no en la parole- com ara A mi em dius això, i les escrivia "A mim dius a ó", e plicant que no era una elisió de la forma reforçada sinó una "sinèresi" de me. A Petit no el va convèncer la justificació teòrica ni la solució gràfica i va dedicar vuit pàgines (pp. 119r-123r) en un moment, tres en un altre (pp. 125r-126v) i set en un altre (pp. 127v-130v) a copiar tots els eemples de seqüències amb el pronom afixat al mot precedent que va trobar en Ballot i a reescriure'ls dues vegades, l'una amb la forma reforçada i l'altra amb la plena (en la primera columna la versió de Ballot -p.e. "Nons cansem"- i en les altres dues les seves -p.e. "Nò èns cansem" / "No nos cansem"-).

aquesta -diguem-ne- "flexió pronominal" del verb (veg. p. 264r).

D'altra banda, Petit va distingir amb prou meticulositat entre figures de dicció poètiques i figures de dicció gramaticals (p. 113r). Les poètiques eren la sinèresi -que Petit escriu Sinérese- i la sinalefa. La sinèresi és "la sola facultat de contar dós sílabas de una matèra Digció per una sola sílaba", com fan els poetes -l'exemple és de Petit- amb el mot presència, que, encara que té quatre sílables, és comptat sovint com si en tingués tres (p. 113v). Petit critica expressament la definició de sinèresi de Ballot, i explica que aquesta figura -contràriament al que diu l'apologista barcelonès- no pot predicar-se d'un canvi que s'efectua com a resultat de la unió de dues paraules en una de sola (p. 113v). La sinalefa poètica és definida per Petit com "la sola facultad de contar dós sílabas de dós diferents Digcions per una sola sílaba, so es. La primera de una Digció finida en vocal, y la 1^a de altra Digció iniciada en vocal" (p. 113v). Aquestes figures, però, eren a seu parer **llicències mètriques** que no podien barrejar-se amb la descripció estrictament gramatical de la llengua (veg. p. 113v).

Les figures gramaticals de dicció són, per Petit, set. La primera que descriu és la metàtesi o inversió, que considera que es produeix quan s'inverteix l'ordre de les lletres (p. 113v). Com he fet saber abans, el metge vallesà considera "natural" les formes plenes, amb la metàtesi obté les formes

l'elidida davant el pronom hi ("estar-s'hi", p. 272r). Petit no té en compte les avui anomenades formes reduïdes, fet que té, en part, una explicació fàcil si pensem que els infinitius rizotònics -els únics que acaben en vocal i les formes verbals que més sovint "provoquen" les formes reduïdes- eren escrits llavors amb r final.

Finalment, i això mostra fins a quin punt Petit era bon observador de la llengua parlada, el metge setcentista incorpora una nova llista de formes que avui podríem anomenar epentètiques -o amb a epentètica-. Són formes que es troben en seqüències que Petit escriu com "Père ens-à-la porta". "Aquells os-à-la enxian" (p. 114r). Fel gramàtic vallesà la forma à-la del segon feble de la seqüència és una forma botnguda de la reduïda davant la figura pròtesis, és a dir, l'afegiment d'una lletra i síl·laba al començament d'una paraula (p. 114r). Petit descriu-la que al seu parer aquestes formes apareixen amb la, ias i ii -o se'n deriven-, i només en els casos que van precedides d'algunes febles en una seqüència de dos pronoms febles, sobretot amb les formes nos (i ens i ans), vos (i us i os) i los (i eis i als).

Les altres dues figures, que Petit defineix i explica correctament, la sincope (p. 114v) i l'apòcope (p. 114v), no les utilitza per descriure els pronoms febles, contràriament al que havia fet Ballot.

2.3.5.3. Posició i us de les formes del pronom feble

Quant a l'ús, Petit era força partidari de les formes reforçades -en les dues versions que ell preveia, la "invertida" em i la "transmutada" am-, que considerava suaus i usuals del llenguatge parlat, i això el va dur a impugnar l'afirmació de Ballot que eren una "corruptela" i a acusar-lo de poc observador de la seva freqüència d'ús (pp. 123r-123v, 125r, 126v).

Quant a la posició, fa saber que els pronoms febles van sempre al davant del verb, però hi van al darrere si es tracta de gerundis, infinitius i imperatius (pp. 112v, 127v). No diu res explícitament per als casos de perifrasis verbals, ni amb verbs auxiliars ni modals, però fa l'efecte que ho considerava indiferent, ja que en un moment, tractant d'un altre tema, presenta totes dues possibilitats seguides: "Si Sr., vull menjar-ne; ó nò en vull menjar. [...] Nò vull menjar-ho, ú Nò en vull menjar" (p. 166v).

Quan el pronom va davant del verb, les formes que prescriu Petit segons els casos són les següents. Les formes reforçades "transmutades" quan el verb comença en consonant i el mot que precedeix el clític acaba en l'vocal a ("ana am recordo"); si el verb comença en consonant i el mot anterior al clític acaba en consonant o en una vocal altra que la a, les reforçades "invertides" ("El Judge els condemna"); si el verb comença en vocal, les plenes o "naturals" ("El pare lo aborre") (p. 127v), encara que, en el cas del clítics plurals, també hi permet, en aquest cas, les reforçades ("Nosaltres nos amam, ó

ens amam"; "Nosaltres los amam, ó èls amam") (pp. 112v, 124v-125r), potser perquè aquí mai no seria possible la sinalefa amb la vocal del verb (27).

En el cas d'infinitius, gerundis i imperatius hi ha una regla paral·lela. Quan la forma verbal acaba en consonant o u semivocal, les plenes -o "naturals"- ("Amau-me, creu-te"); quan acaba en vocal, les reforçades "transmutades" si aquesta vocal és a, i les reforçades "invertides" -quan n'hi ha- si és una altra vocal ("Casa-at, Pere, que et convè"; "Véure-èl"). La "figurada per afèresi" os es computa aquí també com la "natural" vos (pp. 123v-124v) (28).

27) Lògicament, els pronoms que només tenen, segons la teoria de Petit, una forma reforçada -la "transmutada"- no fan aquesta distinció entre mots acabats en a o en una altra vocal. Amb tot, aq. Petit té algunes excepcions. Així, les "transmutades" us i hu van, com acaba de dir-se, darrere mots acabats en vocal ("Jo us trobo", "Tu hu menjas"), però, contràriament al que s'ha dit com a general, no darrere mots acabats en consonant i, en canvi, també davant de formes verbals començades en vocal ("Allis s'anar"). Les "naturals" vos i ho -i la figurada per afèresi os- apareixen llavors quan van alhora darrere mots acabats en consonant i davant formes verbals començades en consonant ("Vosaltres ho menja", "Vosaltres os trobau"), o davant forma verbal començada en consonant si en la seqüència no hi ha davant del pronom feble un mot acabat en vocal ("Os trobo, vos trobo"). Aquesta norma és contrària a la general i en la seva completa aplicació sembla contradictòria amb si mateixa, però no ho és (veg. p. 124r-124v). Finalment, quan el clitic va darrere mot acabat en la semivocal u, tot és permès, encara que a Petit li sembla més normal usar les plenes "Dè i vos salve" millor que "Dèn us salve". Totes aquestes formes poden tornar-se a trobar a les pp. 264v-265v.

28) En el cas d'aquest pronom també hi permet, darrere u semivocal, la figurada "transmutada" us ("Amau-vos" i "amau-us"), però no la recomana perquè la considera antiquada.

2.3.5.4. Combinacions de dos pronoms febles

Petit anomena "Digciõns Enclíticas Compostas" (p. 130v) les combinacions de dos o més febles. Com que entén que efectivament dos pronoms clítics formen una paraula composta, i opina que, llevat d'excepcions, els mots compostos porten guionet, prescriu que normalment dos pronoms febles concurrents van separats per un guionet. Les formes dels clítics en les seqüències de dos pronoms figuren a les pp. 268r-276r.

a) Si el primer és singular -i si el segon no és ho o hi-, figura amb la plena, i llavors el segon amb la reforçada, quan enté: "Jo me-èl menjo" (p. 268v), "Jo me-la porto" (p. 269r), "Jo li-èn parlo" (p. 272r).

b) Si el primer és plural, opina que és indiferent posar-lo amb la forma plena o amb la reforçada: "vos-èl porta; y [...] se-èl porta" (p. 269r), "Jo èls-hu dono [...]"; "El Dona-èls-hi" (p. 274v) (29). En aquests casos, on sempre el primer pronom acaba en consonant, el segon, si és la, las o li (veg. pp. 263r-268., 271r-270v), adopta la forma que he anomenat "esentàtica": "E nos-èla portas, é èns-èla portas" (p. 269v; veg. també p. 271v).

c) El pronom hi el considera invariable (p. 268r); per tant,

29) Observem que en aquests dos últims exemples Petit modifica en la línia de la normativa vigent i contra la parla col·loquial del dialecte barceloní actual. Caldria mirar d'escatir com feia aquesta combinació la parla col·loquial del moment de Petit.

en concurrència amb altres pronoms provoca la variació de l'altre o romanen tots dos invariables: ne + hi = n'hi (p. 130) o també ne-hi (p. 272r); me + hi = m'hi o me-hi (p. 272r). Com he dit abans, fa l'efecte que Petit no era gaire partidari de les avui anomenades formes elidides, i de fet sembla que només les accepta, i encara amb prevencions, en els casos de me, te i se + hi (veg. pp. 272r-273v) (30) i en els dels mateixos pronoms més ho: "Jo m'hu menjó" (p. 274r).

d) Aquest darrer pronom, ho, no és considerat pròpiament invariable, ja que té, per Petit, les formes ho i hu. Té interès assenyalar que Petit dona com a possible la combinació de ne + ho, que faria ne-ho, n'ho o n'hu (p. 274v). L'emplec que presenta sembla forçat ("Jo n'hu + eç", p. 274v), però crec que té algun reportar-ho (31).

e) Petit també va preveure el pas del datiu singular a hi -que ell escribia i i considerava també una pròtesi- en concurrència amb un datiu acusatiu: "Jo lo-hi dono, so és, Jo lo d'ó a ell, ó a ella; Jo los-i dono, ó los dono a ell, ó a ella. Losaltres la-i donam, ó la donam a ell, ó a ella" (p.

30) Si el primer pronom és lo o la dóna la forma l'hi com a possible (p. 273r), però després no en posa cap exemple, i si una bona colla de lo-hi i la-hi, i fins i tot d'el-hi, si van darrere el verb acabat en vocal ("Troba-t'hi tu", p. 273r). L'acceptació de l'hi = lo hi i la hi podria ser una mostra d'haver-se acomplert aquesta simplificació fonètica (veg. Casanova, 1989: 62).

31) En relació a aquesta combinació, Sola (1977: 55) es limita a incloure-la en una llista de combinacions que "sembla que la llengua no pot presentar", tot fent saber alhora que Fabra (1913: 15) s'hi havia referit, encara que posteriorment la va ignorar.

114v). En aquest punt va fer també una encertada crítica a Ballot, denunciant que l'apologista hagués confós la i del datiu (procedent de li) amb la y (com ho escrivia Ballot) que era una mera variació gràfica de l'hi que hom qualifica d'adverbial (pp. 131v-132r).

f) Pel que fa al datiu plural de tercera persona en concurrència amb l'acusatiu, la seva proposta inclou la de la normativa avui vigent ("èis-èl [...], èis-èis", p. 271v; "èis-ho", p. 274. -no diu res d'els en-), però amb l'alternativa de los i àls per al datiu ("los-èl donan", "Dona-àls-àl") i amb l'obligatorietat de l'epèntesi si l'acusatiu és +emèni ("èis-àla dono", "èis-àlas dono", pp. 271v-272r) (72).

g) Hi ha una redacció pronominal que Petit no dona en els epígrafs dedicats al tema però que enregistra en un altre moment, quan, parlant de la sincopa, indica que a vegades es fa anàzèn, per aném-hos-en (c. 113v) (cal fer notar que marca el caràcter sonor de la fricativa alveolar).

h) Finalment, Petit va dregar una llista de combinacions "poc en us" (pp. 274v-276r), les quals, al meu parer, no va

[72] Per Casanova (1989: 62), el català oriental tendia a fer les simplificacions (datiu + acusatiu) els el, els hi, els li, els hi, els els, els hi, els les, els hi, almenys des del segle XVIII. Com veiem, Petit no en deixa cap constància, encara que això no ha de contradir necessàriament Casanova. En alguns casos, però, potser hi va haver una lluita entre dues tendències simplificadores: els la, els hi i els (a) la; els les, el hi i els (a) les.

voler deixar de consignar per causa d'aquesta pruija seva -ja comentada diversos cons- de sistematicitat i exhaustivitat. La llista sorprèn, però, perquè al costat de combinacions impossibles ("Jo me-èn menjo", "Jo me-us menjo", "Nosaltres nos-èt menjam") que, per tant, havien d'estar lògicament "poc en ús", n'hi d'altres de perfectament usuals i que Petit mateix havia enregistrat en les pàgines anterior ("Ell [...] se-èn menja", "Jo me-èn vaj"). L'única explicació que hi trobo és que Petit fes la llist. maquinalment, a partir dels dos primers eemples ("Jo me-èn menjo", "Jo me-èt menjo", que sí que no són normals, i enganyat potser per les restriccions pragmàtiques que imposa el verb menjar.

2.7.5.5. Combinacions de més de dos pronoms febles

Petit dedica vint pàgines més (pp. 271r-236r) a presentar sistemàticament la llista, amb eemples, de totes les combinacions possibles de tres o més pronoms febles. En l'ordre general les regles de combinació són iguals a les aplicades per a la combinació de dos. D'aquesta manera veiem que les combinacions de tres pronoms febles, per eemple, se'ns ofereixen amb els clítics separats i junts, normalment sense marcar les elisions que hi faria la pronúncia, i amb la primera posició ocupada per una forma plena, la segona per una de plena o reforçada, i la tercera per una de reforçada, si n'hi ha. Així, trobem "te-me-èn porto" (p. 278r), "me-èi è porto" (p. 279r), però "me-n'hi vaj" (p. 280r). De vegades la sistematicitat i exhaustivitat del plantejament de Petit li fan

considerar uns exemples que, si des del punt de vista de l'estricta combinatòria formal són acceptables, segurament no són possibles en la llengua real ("Jo ne-us-èn va)", p. 279v), o ho són amb prou feines ("Jo me-t'hi quedo", p. 280r).

Aquest darrer problema apareix amb més força en les combinacions de quatre, cinc i sis pronoms febles. Petit n'ofereix llargues llistes, però en aquests casos elaborades només amb el verb portar, que és el que va utilitzar per a l'eemplificació. Sense més context ni més verbs, valorar si la llengua admetia determinades combinacions concretes és difícil (17). Ningú no dubtarà que algunes de les seqüències pronominals que Petit presenta són irrealitzables en català, però tampoc no pot negar-se que per admetre'n d'altres sovint sols cal sentir-les en un context adient.

En qualsevol cas, un fet que cal destacar és que Petit va treballar per donar l'extrem de les possibilitats de la llengua en aquest punt, i hi va dedicar una paciència i un esforç meravellosos. Tan sols el fet de "descobrir" que el català "re-istava" seqüències de fins a sis pronoms -deiant de banda totes les que va donar enen possibles o que ja representaven un aveng i una fita en la descripció del problema, sobretot si tenim en compte el temps que s'ha trigat a tornar a estudiar alguns d'aquests aspectes. Cal llegir la pàgina 286r de la

17 És a dir, valorar si admetia la concurrència dels pronoms o de les seqüències de pronoms amb els diferents verbs - no pas la manera d'ordenar-los o la forma que han de revestir un cop els tenim en l'oració, ja que això darrer ofereix molts altres problemes.

gramàtica de Petit i endevinar-hi el plaer amb què l'autor devia escriure el paràgraf de context del seu exemple de combinació de sis pronoms febles, i la retuda satisfacció amb què devia concloure que ja no eren possibles set pronoms alhora:

Jo, per egzèmple, ting de enviar dos cartas á Barcelòna; y, sabend que un amic mèu se-n'hi va; so es, va desde assi allí: èl vaj á trobar, y li encarrego que porte pera mi desde assi á Barcelona las dòs referidas cartas. Aquest amic, havend-se-li frustad lo anar á Barcelona: busca un home de sa satisfacció que se-las-n'hi porte, y èm diu: que nò ha pogud anar á Barcelòna, ni portar-hi las cartas mias; però que Fulano se-te-me-las-n'hi portará; so es, portará personalmènt en si mate (se) pera tu y pera mi (te-me) las cartas (las) desde assi (ne) fins allí (hi) es á saber á Barcelona, que es el destino conegud dels dòs amigs, y del portador (p. 286r) (14)

2.3.5.6. Funcions i significat dels pronoms febles

a) Pronom "ne"

Petit anomenà els clítics ne i hi "Enclítics pronominals" (pp. 61, 45, 173-174) i mai pronoms adverbials com ha fet la tradició posterior. En algun passatge els qualificà d'"Enclítics Demonstratius" (p. 187r). A parer seu, el pronom ne i les seves formes "figurades" signifiquen Part de assí, a tó, o alló; ó Partida de assí, aquí, tó allí; y és posan en lloc dels Noms de dites cosas, y pleques (p. 170v; veg. també p. 187r). La seva funció és, per tant, de genitiu partitiu en

(14) Ha estat Joan Solà (1973: 55-56) el qui ha rennès aquesta qüestió, el qual, sense conèixer el treball de Petit, va arribar també a la conclusió del límit màxim de sis per a les seqüències de pronoms febles. Curiosament, i ho explico com a detall anecdòtic però significatiu, Solà també va construir -com Petit- un context explícit que fes entenedor el seu exemple (ib.: 56).

el primer cas i d'ablatiu de verbs de moviment en el segon (pp. 363v-364r). Petit explica la diferència entre jo en vull i jo ho vull o menjar-ne i menjar les dient que en el primer cas volem una part d'alguna cosa, i en el segon ho volem tot (pp. 130v-131r, 364r), i en cada un considera que el clític fa una funció diferent; aquí no va ser capaç de veure'n la identitat funcional, però sí d'indicar la diferència semàntica entre una i altra construcció.

b) Pronom "hi"

El pronom hi "significa en assó, axó, u alló, ú en assí, aquí, ó allí; / és posa en lloc de citas cosas ó puestos sabuda per els d'bs que és parlen" (pp. 170v, 183r). En un moment anterior he dit que anomenat "Enclític Demonstrativa" pel fet que pot substituir adverbis demostratius: "Jo me estig allà; sí, jo m'hi estig" (p. 183r). Petit explica que la seva funció és, per tant, d'acusatiu de verbs de moviment com marcar ("Marcar á Matarró [...] so es: marcar-hi"), d'ablatiu de quietud ("Estar-se en Barcelona, ó estar-hi"), d'ablatiu de circumstància ("Menjar ó jugar ab mi [...] Menjar-hi, ó jugar-hi") i d'adverbi de lloc (p. 347 i 355).

[5] De fet, els exemples d'hi com a adverbi de lloc són de la mateixa mena que els donats com a acusatiu de verbs de moviment o com a ablatiu de verbs de quietud. Per donar aquests noms als complement que hi pot substituir, Petit degué seguir la gramàtica llatina. El lector trobarà una altra referència sense gaire interès al significat d'hi a la p. 61v; i, amb més contingut però repetint el que ja he dit, a la p. 272r.

c) Pronom "ho"

El pronom ho, qualificat de "Di ciò Pronominal Demonstrativa Neutralisant" equival a "tot Asso, Axó, ó Alló" (pp. 183v, 65r, 364r) i pot fer, a més de cas oblic, d'atribut, que Petit denomina nominatiu concordat: "Assó es gustós; si que hu es, ó si que ho es" (p. 363r; veg. també pp. 362r-362v).

d) Altres pronoms

1. Me, Te, Se i Nos, Vos són donats com a acusatius i datius, tant masculins com femenins (p. 362v) (36).

2. Li sempre el considera datiu singular, masculí i femení, i les plural, també masculí i femení (pp. 362r-362v); Indica expressament que las no pot ser, com volia Ballot, un datiu femení plural (pp. 178v, 363r). Petit fa notar també que li en català té un valor possessiu, que, seguint la gramàtica llatina, anora a "de Adquisició": "li es Fare" (p. 348r).

3. Lo és donat com a acusatiu singular masculí, la com a femení i ho com a "neutralisant" (pp. 362r-362v); los i las com els corresponents plurals (p. 362r).

Petit incideix algunes vegades en la necessitat de no confondre tots aquests pronoms, i de saber si són acusatius o datius (pp. 178v-179r, 280v i altres). Potser pensava en els empobrics que s'havia fet Ballot, però potser hi aïlló és sols

776) Veg. també, per a les funcions de tot aquests febles, les pp. 178v-179r, on consigna a més el caràcter reflexiu de se.

una hipòtesi- hi havia la idea ambiental que aquest punt de la l'engua era difícil de controlar correctament. Petit mateix indica que, a parer seu, és el més difícil del català (p. 7v).

2.3.6. Altres pronoms

2.3.6.1. Demonstratius

Fa l'efecte que Petit va intentar arrebregar tantes formes demostratives com li va ser possible. En el quadre de la p. 140r hi figuren totes les que en un moment o altre, o en un lloc o altre, han estat o són encara catalanes:

Est, esta, <u>essó</u>	Aquest, aquesta, <u>assó</u>
E, e a, <u>e'ó</u>	Aque., aque.a, <u>axó</u>
Ell, ella, <u>elló</u>	Aquell, aquella, <u>alló</u>

que corresponen a formes masculines, femenines i "neutres" i a "neutres" respectivament. Per Petit, que no reconeix l'existència de gènere neutre, una forma com ai ó que estrictament i a la toponímia no és tampoc masculina ni femenina; és "neutre" tant perquè fa que esdistinguin neutres adjectius que originalment són masculins o femenins. Així, l'adjectiu bo, que té les possibilitats masculina i femenina, es "neutrelisa" quan el substantiu no és de cap d'aquests dos gèneres sinó "neutrelisat". En la frase ai ó és bo, el demostratiu que hi fa de subjecte és "neutrelisant", i l'adjectiu que hi fa d'atribut és "neutrelisad" (pp. 145v-147r; veg. també p. 192r-192v) (37).

(37) Petit no comenta res de la doble possibilitat estó/assó, e'ó/a'ó, elló/alló que ell dona, però potser creia que constituïa una doble forma possible com les que havia donat per als febles (em/àm), i potser ho creia perquè al costat de les for-

Els pronoms est i aquest "y tótas sas Veus" (és a dir, les corresponents formes femenines i "neutrelisants") són de primera persona, els pronoms ex i aquell de segona i el pronom aquell de tercera (pp. 181r, 355r). Pel que fa al nombre, Petit indica que les masculines i femenines tenen plural -no, en canvi, les "neutrelisants" (p. 181r)-, però no en dóna les formes. Ell fa servir aquestos (p. 184r).

2.3.6.2. Possessius

Petit dóna com a pronoms possessius -que també anomena de vegades "demonstratiue-possessius" (p. 154r)- tant les formes tòniques com les àtones (pp. 154r, 157v, 184r-190r) (39):

1. mon (i mèu), ton (i tèu), son (i sèu)
2. ma i mèva o mèva'), ta (i tèva o tèva'), sa (i sèva o sèva)
3. nos (i nèu'), tos (i tèus'), ses i sèus)
4. mas i mèes o mèes'), tas i tèves o tèves'), sas i sèves o sèves
5. nostre, ostre, son i sòu i llur)
6. nostra, ostra, etc.
7. nostres, vostres, etc.
8. nostras, vostras, etc.

mes escrites tradicionalment amb e, de la pensar que la llengua parlada -que ell volia defensar- hi feia "è". Pel que fa a ell ell i en construccions com "ell es cert" (p. 146, veg. també p. 177v), veg. els comentaris que he fet a 2.3.4.1.

(38) De la relació que Petit troba entre possessius i declinació del pronom personal, n'he parlat a 2.3.3. (9 inicial) i a 2.3.5.6. d) § 2.

Pel que fa a la posició, el gramàtic vallesà fa saber que les formes àtones sempre s'anteposen al nom, mentre que les tòniques s'hi poden anteposar -i llavors van precedides d'article- o posposar -i llavors van sense article- (p. 185r). Les formes nostre, vostre i llur (i corresponents) poden funcionar tant a la manera de les àtones com de les tòniques (p. 185r), però no n'indica cap altra distinció d'ús, ni relacionada amb l'antiguitat de les formes ni de cap altra mena. Solament assenyalava que llur ('llura') -que ell, de tota manera, declina- "se usava antigament" (p. 184v).

En el cas de mèva (o mèua) i corresponents d'altres persones i nombre, també presenta mia (i les corresponents tua, sua i plurals) en el paradigma, tot i que la forma impressió que és una forma que petit vol dir la meua pròpia, no sols pot i sempre apareix després de les altres dues, sinó perquè en un indret (p. 187) sembla que no se vol esmentar i hi fa només una referència final dient: "pero també usar las Veus Sereninas: M.a, T.a, Sua". De la possible distinció entre mèva i mèua, no en diu res; es limita a donar l'ortografia de les formes (29).

2.7.6.3. Indefinits

Petit va elaborar també un inventari de pronoms indefinits i en va comentar diversos aspectes relacionats amb la seva morfo-

(29) Sobre aspectes sintàctics dels possessius, vegeu la part de sintaxi d'aquest treball.

logia i ús (pp. 193v-195r). No m'hi aturaré, però voldria deixar constància d'alguns detalls.

1. En primer lloc, del fet que opina que l'indeterminat hom és "de tan freqüent ús" (p. 195r). Tot i així, els exemples que en dóna -tret d'un d'obtingut d'Anselm Turmeda- sempre porten al davant l'indefinit un: "Un hom menja lo que tè" (p. 195r).

2. En segon lloc, del fet que admet sense crítica els demás (p. 194r).

3. I, finalment, que accepta altres castellanismes palesos -"Cada qual home" (p. 194r), on cal entendre que "home" és un aclariment i la construcció pronominal aniria sense el substantiu- al costat de reversiones arcaïsmes com quiscun (p. 195r).

2.7.7. Verb

2.7.7.1. Presentació

Les categories gramaticals del verb català són, per fetit, el mode, el temps, el nombre i la persona, d'una banda, però també -com en algunes gramàtiques del llatí temps el participi, gerundi i supí (pp. 175, 204r, 208r). No fare cap comentari -perquè crec que no cal- del nombre i la persona. La veu no és presentada com una categoria que fa "variar" el verb, sinó, diguem-ne, com un criteri semàntic que classifica els verbs en actius i passius. Així, estimar i ser estimat no es consideren dues formes del mateix verb, sinó justament dos verbs diferents

(veg. pp. 208r, 287v-288r) (40).

Quant a l'afirmació que el verb és "variable" o "mudable" no sols "per Modos, Temps, Números, Personas" sinó també per "Participis, Gerundius, y Supins" (p. 195v), cal indicar que adquireix sentit si tenim en compte que aquests conceptes no són entesos com a valors -en el sentit de Matthews (1974)-, sinó precisament com a categories -en el mateix sentit- que poden presentar diversos valors. Així com la categoria temps pot prendre el valor de present o perfet, la categoria participi pot prendre també el valor de present, passat o futur, és a dir, proporciona al verb una nova sèrie de formes. És clar que aquesta consideració, si bé d'una banda fa que l'afirmació de Petit tingui cert sentit, de l'altra fa reflexionar sobre els fonaments de tota la seva organització de les categories verbals, i aquesta reflexió, per superficial que sigui, descobreix abundants incongruències i asimetries 41.

D'altra banda, Petit no inclou en la llista d'agents de la

41) Ara tot, aquest punt de vista, que procedeix de Dionís de Tràcia (Gómez Asencio, 1935: 129), no se segueix sempre, ja que en el cas de les formes no personals la veu sí que es descriu mitjançant la categoria que permet una nova variació morfològica. Hi devia haver vacil·lació en l'època sobre aquest punt. Per Ballot (1795: 70: 1317). El també hi ha varies passius, però no per a les gramàtiques de la Real Academia Española (1771, 1781, 1794).

42) D'altra banda pròpies de tota la tradició gramatical i fins i tot de les teoritzacions modernes. Com veurem després, Petit podia haver considerat que el participi era un mode, com va considerar que ho eren l'infinitiu o el gerundi, i també podia haver considerat que l'infinitiu era una altra categoria verbal -i no, diguem-ne, un valor total-, la qual podia adquirir també diversos valors. No m'aturaré més en aquesta qüestió, que exigiria un espai que no hi puc dedicar.

variació verbal ni l'aspecte ni la conjugació. La conjugació és entesa com la mateixa mutació o variació de la terminació verbal, és a dir, com el procés d'obtenció de les diferents formes del verb (veg. p. 208v). Petit no utilitza per designar això el terme flexió, com s'ha fet tradicionalment al costat del de conjugació. Amb tot, les diferents "maneres" d'obtenir el paradigma d'un verb són també anomenades conjugacions. La manera com obtenim les formes dels verbs i l'infinitiu dels quals acaba en ar és la primera conjugació. Des del moment que cada verb es conjuga seguint un "manera" determinada i una conjugació determinada, i bé'm perdonarà la repetició, que faig e pressarent-, és classificat com a pertanyent a aquella conjugació determinada (veg. pp. 215r-216r).

Finalment, cal assenyalar aquí de nou que, per Petit, les diferents formes i conjugacions de l'pronome feble, i més curt an seip a la raó de la verb i, engendreren unes altres tant en forma verbalment. Petit no indica a tot quan fa la llista dels "accidents" del verb, però sí que ho explica en altres indrets: i, a més, les combinacions i formes del pronoms clitics són presentades com a epígrafes a la part de la conjugació del verb i un epígraf e tan, eam, a tot si-, amb el títol de Conjugacions dels Verbs Enclititzats, ó Epígrafes (p. 214r; de vegades pronominals, veg. p. 762r).

Petit explica que cada verb té una part invariable -unes "Lletras Invariablies"- "que no és mudan" i "per el mate motiu

se anoménan Radicals, perque són las Arrels, ó fonaments de totas las Veus de dit Verb" (p. 215v). Els diferents modes, temps, nombres, persones, participis, gerundius i supins fan variar la "Terminació" de cada verb, i així s'obtenen totes les "veus" de cada "individuo" (pp. 215v-216r, 252v).

Tot seguit em referiré a la descripció que fa Petit de les diferents formes de la conjugació, després estudiaré la seva teoria dels modes i temps verbals i, finalment, dedicaré un apartat breu al tractament de les perifrases verbals.

2.3.7.2. Formes de la conjugació

a) Generalitats

Per límits d'espai i perquè el tema és en ell mateix vastíssim, no puc aturar-me a valorar cada una de les formes de cada un dels verbs o grups de verbs que presenten particularitats que poden tenir interès per a la història del desenvolupament morfològic del verb català. Prendré com a referència l'actual conjugació normativa central, descrita darrerament, per exemple, a Mascarió (1986), i comentaré alguns dels aspectes que em semblen més destacables.

En primer lloc cal dir que no resulta evident que un autor que es volia enfrontar a la descripció de la morfologia verbal catalana, si no té cap precedent, hagi d'organitzar el verb en tres conjugacions. El llatí en tenia quatre, dues de les quals es distingien, en l'infinitiu, per la quantitat d'una vocal i no pas pel timbre. Des del moment, si més no, que la llengua

catalana presenta, en la segona conjugació, infinitius rizo-
tònics i infinitius que no ho són, la possibilitat de dividir
en dues aquesta conjugació no era impensable. El fet, tot i
així, és que Petit no ho va fer, i ara per ara no podem dir si
la seva elecció fou estrictament personal o guiada pels gramà-
tics castellans o fins i tot per una desconeguda tradició
escolar catalana (veg. p. 252v i el que he dit abans sobre les
fonts de Petit).

En qualsevol cas, la descripció del verb català que trobem
en la gramàtica de Petit és exhaustiva i palesa una dedicació
llarga i pacient. Per exemple -i sempre en la hipòtesi que no
tenia precedents-, el metge vallesà va afirmar, tal com ens fan
saber les gramàtiques d'avui, que en la primera conjugació no
hi ha verbs irregulars, i que el nombre de verbs que pertanyen
a aquesta conjugació és superior al conjunt format pels de la
segona i la tercera plegats (pp. 219r, 253r). Lògicament, això
sols pot assegurar-se després d'un examen extens i rigorós
(42).

(42) Petit va indicar, però, que hi ha tres verbs de la primera
que són irregulars, estar, anar i dar (p. 219r). Fabra (1956:
44) en dóna dos: estar i anar. Per Mascaró (1986: 113-114),
estar i anar són de la segona conjugació. Hom pot veure el
paradigma d'aquests verbs a les pp. 219v-221r, on Petit remarca
que la irregularitat de dar es troba en el seu caràcter
defectiu, i també que anar té temps que es conjuguen com de la
segona i com de la tercera; circumstància que també han
assenyalat autors moderns (Mascaró, 1986: 121). El gramàtic
vallesà també va fer notar que hi ha variacions ortogràfiques
que no poden considerar-se irregularitats morfològiques (com
moquí/mocà, de mocar, p. 221r). Aquí tampoc no em referiré a
les formes que Petit escrivia amb una ortografia diferent a la
nostra, com tu camines/tu caminas, amava/amaba (en aquest
darrer cas, com amb l'infinitiu haver/haber, Petit mateix
acceptava totes dues ortografies).

Quant a la segona i tercera conjugacions, Petit hi va dedicar potser encara més temps i esforços. Va mirar d'ordenar tant com va poder, com veurem després, la segona conjugació, i va dividir els verbs de la tercera en tres classes, d'una manera que fa pensar forçosament en la descripció gramatical d'avui. Així, va separar-hi una classe de verbs incoatius -sense anomenar-los així-, una de regulars no incoatius -la IIIb dels gramàtics d'avui- i una de formada per dir, tenir i venir (i compostos i derivats), justament tres verbs que ara es considera que no pertanyen a la tercera conjugació (pp. 247v-248r) (43).

Tot seguit comento el tractament que Petit va fer d'algunes formes verbals de la conjugació regular.

b) Present d'indicatiu

1. La 1a persona, a totes les conjugacions regulars, presenta -o a la desinència (pp. 216r-216v). Sembla que la tradició escrita dels segles XVII-XVIII era fer-ho així (veg. Solà, 1989a: 14). Petit indica que "en lo Antig" alguns verbs no la portaven, "pux déyan: Suplic, preg, certific, trob" (p. 221r).

2. Alguns verbs que avui són de la tercera incoativa són inclosos per Petit en la llista de no incoatius, i per tant es

(43) Petit va puntualitzar, però, que alguns verbs de la segona classe -la conjugació IIIb d'ara- presenten també algunes formes irregulars, sobretot participis (pp. 257v-258r, 260r). Veg., per a tota la tercera conjugació, les pp. 247v-263v.

considera que no presenten l'increment: dissent, consumo, mento, presumo, cumplo, resumo, escullo (que avui el presenta en barceloní) (44).

3. La 1a persona, en els incoatius, és donada tant amb l'increment antic com amb el modern: llegesc i llegeixo (p. 260v), fet que confirma que a finals del XVIII el pas -esc > -eixo ja s'havia produït al dialecte central. Solà (1989a: 14; 1989b: 156) mostra com en textos de finals del XVII i primera meitat del XVIII només apareix el primer increment.

4. Les persones de terminació tònica -4a i 5a- de la primera conjugació presenten a (amam, amau) com en la llengua antiga i com encara es conserva en alguns parlars. Atès que el pas -am > -em i -au > -eu sembla generalitzat cap al final del segle XV (Gulsoy, 1976: 27), Petit prescrivia en aquest cas una forma antiga, d'altra banda molt en ús en la llengua escrita de l'època (45).

5. El verb que es fa servir com a model de la primera conjugació és amar, i per tant no apareix cap quadre dels verbs que fan l'infinitiu en -iar. En l'ús de Petit, però, les persones amb radicals tònics presenten aquesta i accentuada:

(44) Veg. pp. 257v-258r. Prescindeixo de la normativa, que avui prescriu la forma no incoativa en alguns d'aquests casos, en d'altres la incoativa i en d'altres dóna totes dues com a possibles. En canvi, Petit conjugava el verb dependre incoativament (veg. p. 350v).

(45) Badia (1981: 127) reporta que a les famoses Regles del segle XV es condemna el neologisme anem i només s'accepta anam. De l'època de Petit, només Puigblanch (s.d.: 165) defensa anem i ameu.

"sacian" (p. 360v).

c) Present de subjuntiu

1. La gramàtica de Petit dóna, per a totes les conjugacions, tres formes seguides, sense fer-ne cap valoració ni comentari: jo ame, jo ami, jo àmia (p. 217v i passim). Sembla que a finals del XVIII i començaments del XIX la primera forma -en el català central- havia desaparegut del llenguatge parlat, i que eren usuals les altres dues, potser amb tendència a estendre's cada vegada més la segona, més moderna que la tercera (46). En la llengua escrita del XVIII predominava àmia, si bé alguns autors cultes -també del XIX i tot- encara preferien la forma antiga (jo ame, que els traïa sovint, però), i potser per això la va recollir Petit (47).

2. Per als incoatius també hi ha tres formes (jo llegesca, jo llegesqui, jo llegèsquia -p. 261v-), però no jo llegeixi, fet que potser precisa que el pas llegesqui > llegeixi es va produir més tard, cap a meitat de segle XIX (48).

(46) Veg. l'excel·lent treball de Gulsoy (1976), exemple de rigor i bon aprofitament de les dades de la documentació, especialment les pp. 43-50.

(47) Veg. Gulsoy (1976: 43-44) i Solà (1989a: 14-15; 1989b: 156). Aquesta forma, a més, és l'única que donen tant Ullastra com Ballot, circumstància que mostra una vegada més la tendència de Petit a acostar-se a la llengua parlada, i que l'oposa a aquestes dos gramàtics. Puigblanch (s.d.: 165). com Petit, dóna també totes tres formes, però ame és la que menys li agrada.

(48) Milà (1875: 533) ja donava agraeixi. Gulsoy (1976: 30) ha indicat que aquest pas es produeix al segle XIX, però no ha precisat més. Per a la tradició escrita, veg. Solà (1989a: 15).

d) Imperfet de subjuntiu

1. Dóna dues formes, amàs i amara. La primera -amb tota la sèrie (amasses,...) i segons la vocal de la conjugació (llegisses,...)- és antiga, però sembla la més usual en la llengua escrita del moment (veg. Solà, 1989a: 15).

2. Quant a la segona forma, amara, que Petit ofereix al paradigma al costat de la primera, sembla que no respon pas a la voluntat d'incloure la forma de la majoria de dialectes valencians, sinó de deixar constància d'una forma antiga (encara trobadissa, però, en algun text del XVIII -veg. Solà, 1989a: 15-). Petit fa saber explícitament que, en la seva opinió, aquesta segona forma "nò està actualment en ús en català en ningun Verb", per bé que hi troba dues excepcions: haquera i fóra (pp. 198v-199r, 201r). Puigblanch (s.d.: 168) també farà la mateixa afirmació i donarà les mateixes excepcions.

e) Formes no personals

1. Encara que en rigor no és una variació morfològica i, d'altra banda, era molt usual en la llengua escrita de l'època (veg., per exemple, Solà, 1989a: 11), crec que s'ha d'indicar que tots els infinitius de la segona conjugació apareixen amb r final, sigui etimològica o antietimològica: béurer, rébrer, etc. En un cas fins i tot s'arriba a forjar encara més l'infinitiu: dúurer per dur (49).

(49) Potser un verb com dur, amb una terminació insòlita, li

2. Pel que fa a la regularitat dels participis, Petit va advertir que sovint hom es referia a doble participi -un de regular i un d'irregular- quan en realitat un dels dos no podia considerar-se tal, sinó simplement un adjectiu (pp. 306r-307v) (poso primerament el que dóna com a participi i després el que dóna com a adjectiu): buydad/buyd, despertad/despert, afartad/fart, axugat/axut. Altres vegades va optar per "regularitzar" els dos participis atribuïnt-los a verbs diferents: concebut de concebre i concebit de concebir (p. 305r) (50).

f) Conjugació irregular

Com se sap, els verbs de la segona conjugació són pocs i, a més, presenten en general moltes peculiaritats morfològiques. Mascaró (1986: 115) ha arribat a dir que potser en català hi ha només tres conjugacions regulars -la primera i les dues realitzacions de la tercera- i una gran conjugació irregular, la segona. Petit no va ignorar aquest problema i, en comptes de donar un únic verb com a model, va mirar d'aplegar els diferents verbs d'aquesta conjugació en grups que responguessin a un mateix patró flexiu. Així, va repartir els verbs en sis llistes segons les terminacions, que anomenà terminacions gramaticals capitals (p. 222r).

era estrany d'acceptar. A partir d'ara, quan m'hagi de referir a infinitius, els escriuré generalment a la manera moderna, encara que siguin infinitius obtinguts de Petit.

(50) Veg., per a tota la qüestió de les formes del participi, les pp. 302v-307r.

La primera "Terminació Gramatical Capital" comprèn la dels verbs -uso ortografia moderna- que tenen l'infinitiu acabat en -er tona (però que no acabin en -xer). Aquest grup se subdivideix en els dels verbs amb els següents acabaments: émer (témer), ànyer (plànyer), ènyer (empènyer), èncer (vèncer), òrcer (tòrcer) i òrrer (córrer). El model per a aquest grup és el verb témer, que apareix conjugat (pp. 222v-224v). Ara: dins aquest mateix grup Petit va descobrir que cada acabament concret -que anomenà terminació poètica- presentava les seves particularitats, i va apuntar, per tant, aquestes particularitats, que havien d'afectar llavors tots els verbs d'aquell acabament estricte (tots els acabats en ànyer, o bé tots els acabats en èncer, etc., i de vegades dos grups alhora) (51).

El mateix mètode utilitzà amb les altres cinc "terminacions gramaticals capitals", que també va dividir en "terminacions poètiques", i de vegades encara en "divisions" i "subdivisions" (veg. pp. 227r-247v). Són aquestes -hi torno a posar la primera i ara sols els verbs-.

1a: témer, plànyer, empènyer, vèncer, tòrcer, córrer.

2a: cabre, rebre, batre, cometre, botre, rompre, perdre.

3a: caldre, doldre, pondre, vendre.

4a: conèixer.

(51) Veg. pp. 224v-227r. Per exemple, Petit explica que els verb en ànyer i ènyer tenen la particularitat que fan variar la seva "R Radical en n, en tótas las Veus, que portan g en sas Terminacions" (p. 225r): plànyer fa jo plang, tu plangueres.

5a: caure, veure, riure, coure, dur (que escriu dóurer).

6a: haver, valer, fer, saber, poder (els no rizo-
tònics).

Per Petit, els sis acabaments -er àtona (quan no és -xer), -re (quan no és -ure), -dre, -xer, -ure i -er tònica són terminacions d'infinitiu i no pertanyen al radical dels verbs (p. 222r). En dir això, en rigor afirmava que es tractava de sis conjugacions o subconjugacions diferents, les quals oferien altres variacions, determinades ja pels diferents radicals. Doldre i pondre eren de la segona conjugació pel -re final, i això els imposava unes identitats en la flexió. Dins d'aquesta segona conjugació, eren del quart grup per la terminació -dre, circumstància que els imposava altres identitats en la flexió, però que els feia diferents d'altres verbs d'altres grups. Si, finalment, presentaven alguna forma diferent això era degut a l'arrel: dol en un cas i pon en l'altre. Ara: caldre i doldre, pel fet de tenir idèntic, a més de tot el que s'acaba de dir, una part de l'arrel, la l final, encara tenien entre si més formes idèntiques que no pas tenien cada un d'aquests amb pondre.

Un esforç com el de Petit per ordenar els verbs de la segona conjugació i mirar de copsar-hi totes les regularitats morfològiques i fonològiques, fins i tot entre només dos verbs, s'ha fet molt poques vegades en la història de la gramàtica catalana. Si aquest esforç, a més, dona resultats coherents i acaba generant unes taules clares i sistemàtiques, caldrà reconèixer

que té un gran valor. A ell correspon, a més, el mèrit d'haver estat el primer (52).

Pel que fa a formes concretes d'algun verb o grups de verbs, tant de la segona com irregulars de la tercera, el treball de Petit ens pot ajudar a datar algun canvi o a valorar la vigència en l'ús escrit de possibilitats ja arcaiques. Faig tot seguit alguns comentaris que poden tenir interès.

1. Els quadres de Petit no presenten cap infinitiu velaritzat de la mena poguer, valguer, volguer, sapiguer, ni per condemnar-los, ni altres increments velars en altres formes: dóna corrent i coneixent (pp. 226v, 231v) i no correquent ni coneguent.

2. Les formes verbals procedents de verbs en -NGO presenten la solució fonètica antiga (jo plang, p. 225r), i també les de -SCO (jo meresc, p. 233v).

3. Hi ha els infinitius cabre (p. 227r), valdre i caldre (p. 228v) -i no cabere, valere o calere-, però tenir i venir al costat de tindre i vindre (pp. 247v, 249r) (53).

(52) Pot comparar-se l'organització de la segona conjugació de Petit amb alguna de moderna, com ara la de Mascaró (1986: 115-122). El lector hi trobarà diferències, lògicament, que són fruit en bona part de l'aplicació d'eines conceptuals i distincions teòriques que Petit no tenia a l'abast. Però també hi trobarà semblances, que són el fruit d'una capacitat analítica constatable malgrat aquesta diferència conceptual i teòrica.

(53) La creença que tindre i vindre són formes vives avui només en alguns parlars occidentals o, si més no, en alguns parlars occidentals i en el subdialecte central tarragoní és errònia. Hom pot sentir avui encara -malgrat la interferència de la

4. Com Fabra (1956: 41), assenyala que el radical de dir és di- (p. 248r). Aquest verb -i compostos-, juntament amb tenir -i compostos-, venir -i compostos- i oir formen per Petit una classe dins la tercera conjugació (p. 248r), fet remarcable si tenim en compte que els tres primers verbs són justament els únics acabats en -ir que Mascaró (1986: 121) considera, malgrat la terminació, de la segona conjugació, i que el mateix Petit indica que, efectivament, en moltes formes es conjuguen com si fossin de la segona (pp. 249r, 257r) (54).

2.3.7.1. Teoria dels modes i els temps verbals

a) Mode

Els modes són definits com "unas modificacions notabbles, ó diferents modos de jugar las veus Verbals" (p. 195v). Petit, no apartant-se gaire en aquest punt de la tradició llatinitzant, en dóna sis (55):

1. Indicatiu
2. Optatiu
3. Subjuntiu o Condicional
4. Imperatiu
5. Infinitiu
6. Gerundiu

Com ha recordat Ramajo Caño (1987: 148), els gramàtics de la tradició llatinitzant no es van caracteritzar pel fet

llengua culta, cada vegada més eficaç en aquest punt- aquests dos infinitius en boca de parlants barcelonins, i osonencs i tot, encara que Carme Vilà (1989: 64) no hagi pogut fer-ho. (54) Altres verbs irregulars conjugats: eixir i compostos (pp. 262r-263v). Anar, estar, ser, haver (pp. 209r-214v). (55) Hom pot llegir les definicions de tots sis modes a les pp. 195v-196v.

d'escarrassar-se en la definició del mode verbal ni en la justificació teòrica de les diferents realitzacions modals. Dionís de Tràcia va indicar que hi havia cinc modes verbals -indicatiu, optatiu, subjuntiu, imperatiu i infinitiu-, i els seus seguidors grecs, llatins i romànics no van qüestionar gaire aquesta idea, encara que això els va suposar haver de justificar -semànticament i sintàcticament, perquè no hi havia altre camí- l'existència d'un mode, l'optatiu, que en llatí i en les llengües romàniques no diferia morfològicament del subjuntiu. Així, d'una manera global pot dir-se que els tractadistes es referien a un mode subjuntiu quan podia trobar-se en les oracions que expressaven accions pensades com a dubtoses o possibles i en general en les subordinades, i a un mode optatiu quan podia trobar-se en les que expressaven accions necessàries o desitjades (56).

Petit va fer la seva classificació seguint aquesta orientació, i per això va separar aquests dos modes i, consegüentment, va posar sota el rètol del mode optatiu un conjunt de temps que també col·locava en l'espai del subjuntiu. Amb relació al doble nom d'aquest darrer mode, anomenat alhora condicional, Petit també es feia ressò d'una pràctica prou habitual. En canvi, com també era usual, no aïllava un mode com el condicional de les gramàtiques d'avui, i els temps que ara s'inclouen en aquest mode els considerava de l'optatiu i del

(56) Vegeu la breu però clara exposició sobre això de Gili Gaya (1943: 133-134). Ramajo Caño (1987: 148-151) traça una

subjuntiu.

Pel que fa a la descripció dels altres modes, no hi ha res que singularitzi Petit. La inclusió del gerundiu, si bé no era del tot freqüent, constituïa de fet una manera lògica de particularitzar aquesta forma entre les no personals (57). Finalment, i també basant-se en les precisions semàntiques que feia la tradició, va creure rigorós assenyalar que l'imperatiu comprenia també un altre mode, evidentment idèntic de morfologia, que anomenà exhortatiu o deprecatiu.

b) Temps

El temps té una definició semàntica trivial, on no falta l'advertiment -que sembla que era un tòpic entre tota mena de gramàtics- que, en rigor, només n'hi ha tres (p. 196v). Petit no va ser capaç d'explicar -o no ho va intentar- per què, si en rigor n'hi havia tres, de fet gramaticalment n'hi havia molts més. Va passar de l'afirmació anterior, sense més justificació, a indicar que cada un d'aquests temps "rigorosos" es dividia en altres. De fet, com he dit abans, Petit segueix en aquest punt la tradició més llatinitzant, que es caracteritzava generalment pel fet de no oferir una autèntica teoria explícita dels temps. Durant el segle XVIII ja era freqüent a França aturar-se a

panoràmica del tractament de la qüestió entre els gramàtics espanyols del XVI i XVII i hi inclou referències de Priscià i altres autors llatins.

(57) Formaven el gerundiu les següents formes (que escric com ara): amant, havent amat, havent d'amar, havent d'haver amat i les corresponents passives.

elaborar algunes reflexions per especificar el sentit -més enllà de dir que eren presents, passats o futurs- d'alguns temps o grups de temps, però aquestes reflexions sembla que no es començaren a introduir a la Península fins a la tercera dècada del segle XIX. Per exemple, la distinció entre temps absoluts i relatius, que hom considera avui una de les aportacions importants de Port-Royal, es del tot absent de les explicacions dels gramàtics peninsulars del XVIII i, òbviament, de les reflexions de Petit (veg. Mourelle-Lema 1968: 313-314).

Una mica més d'interès ofereixen els noms del diferents temps gramaticals i algunes de les precisions que hi va fent. Començaré exposant els que considerava que pertanyien al mode indicatiu.

c) Temps i modes

Temps de l'indicatiu

L'indicatiu, per Petit, té vuit temps. Dono tot seguit els noms d'aquests temps, tal com ell els escriu, i a continuació un exemple de cada un, amb ortografia d'avui (58).

1. Present: menjo
2. Pretérit Imperfèt: menjava
3. Pretérit Perfèt Pròxim: he menjat
4. Pretérit Perfèt Remot Simple: menjí
5. Pretérit Perfèt Remot Compost: vaig menjar
6. Pretérit Més-que-Perfèt: havia menjat
7. Esdevenidor Simple: menjaré
8. Esdevenidor Compost: hauré menjat

(58) Hom pot llegir les definicions dels temps de l'indicatiu a les pp. 196v-198r.

La majoria dels noms que presenta Petit són característics de la tradició gramatical llatina: present, pretèrit, esdevenidor, i els qualificatius perfet, imperfet i més-que perfet. El gramàtic vallesà es va haver d'enfrontar, però, a un problema nou per a ell, al qual s'havien hagut d'enfrontar ja els gramàtics francesos i espanyols, que l'havien resolt de maneres diverses. Em refereixo a la designació i justificació funcional dels dos temps diferents als quals es podia traduir un mateix temps llatí: el pretèrit perfet. I, encara -i aquest problema no el van tenir francesos ni espanyols-, a un d'afegit: la distinció entre el que avui anomenem perfet simple i el que anomenem perfet perifràstic.

Pel que fa a la primera part del problema -el fet que el perfet llatí amavi es correspongués amb els dos perfets vulgars he estimat i estimi-, es considera que els gramàtics francesos del segle XVI -Estienne, Dubois, Pillot- van ser els primers a intentar resoldre-la, servint-se del recurs al grec, idioma que disposava també de dos passats, el perfet i l'aorist. Així, en van designar un amb el nom de perfet (pròxim), i l'altre amb el d'indefinit (llunyà) (59). La distinció, tant conceptual com

(59) Veg. Mourelle-Lema (1968: 313-314); Padley (1985: 38). Allò que s'entén que cal atribuir als francesos no és tant el simple fet de trobar dues designacions diferents -Nebrija mateix ja ho havia fet, això-, com el fet que aquestes designacions intetin sintetitzar la realitat semàntica o funcional que distingeix un temps de l'altre. Cal suposar que dels tractadistes gals la idea -altrament aquesta "prioritat" francesa en l'establiment del concepte de definició (o proximitat) versus indefinició (o llunyania) hauria de

de nomenclatura, es va anar fent més o menys constant entre els gramàtics francesos -encara que amb vacil·lacions i sovint amb contradiccions- i va anar penetrant també en altres països.

Al segle XVIII els francesos havien assumit d'una manera prou generalitzada la distinció entre passé défini ("la semaine passé") i passé indéfini ("il a fait") (60), mentre que entre els espanyols, a més d'aquests noms, es feien servir prou els de próximo ("he cantado") i remoto ("canté") -de caire semàntic, en la línia dels anteriors- i els de simple i compuesto -de caire estrictament formal, però de fet més pobres-. Així, la RAE (1771: 64-65; 1796: 92) els anomenava próximo i remoto; Ballot, en la seva gramàtica castellana (1796: 85), mantenia una posició eclèctica: els anomenà simple i compuesto però va fer saber que també se'ls anomenava remoto i próximo (61).

questionar-se passà a l'autor anònim de la gramàtica espanyola de Lovaina de 1555, el qual -ho va obtenir d'Estienne C- també va relacionar els perfets castellans amb l'aorist grec i amb les idees de proximitat i indefinició o indeterminació, i -en aquest cas només el terme indefinit- a Meurier, autor d'un manual en espanyol per aprendre castellà i francès que es va publicar a Ambers l'any 1558. Al segle XVII trobem la idea d'aquesta oposició verbal més estesa entre els gramàtics castellans, encara que no generalitzada. Veg. Ramajo Caño (1987: 153-156) el qual, en la meua opinió, no ha destacat prou el valor de les observacions de l'anònim de 1555 sobre aquest punt en relació al conjunt de la gramàtica espanyola del segle XVI.

(60) Hom pot veure els Principes de Wailly, manual freqüentment reeditat durant tot el segle (pp. 55-56 de l'edició de 1807), la gramàtica per a estrangers de Chantreau (1820: 83, 179 i passim), etc.

(61) És una llàstima que Gómez Asencio no hagi estudiat aquesta qüestió en els dos llibres seus que tracten de la gramàtica espanyola de 1771 a 1847, i que, per tant, no tinguem una informació compendiada a l'abast com amb les gramàtiques del XVI i XVII que estudia Ramajo Caño.

Pel que fa als gramàtics catalans, Ullastra (1743: 54-55) es mostra molt llatinitzant, ja que només dóna un nom, el de pretèrit perfet, per a totes dues formes, i Ballot (1813) només es refereix d'una manera genèrica als temps compostos, i per tant no dóna cap nom específic a les formes com he cantat. Poca influència pogueren tenir, doncs, en la tria de noms de Petit, el qual utilitza els termes perfet pròxim per a he cantat i perfet remot per a cantí (p. 197r). El metge vallesà podria haver obtingut aquestes designacions de la gramàtica de la Real Acadèmia, però hi ha un extrem que ho fa dubtar. La Real Acadèmia usava aquestes designacions perquè entenia que l'ús d'aquestes dues formes depenia de la proximitat o llunyania temporal del fet amb referència al present (veg. RAE 1796: 92-93). En canvi, Petit va assenyalar, amb més encert, que no depenia d'això sinó de la finalització, amb referència al present, del període en què el fet s'esdevenia (62). I, precisament, aquesta indicació és e' que es considera la millor aportació del gramàtic "filosòfic" Condillac a la teoria dels temps verbals (veg. Mourelle-Lema 1968: 323-325) (63).

Quant a la segona part del problema -el fet de tenir,

(62) El pretèrit pròxim és el "Tèmps acabad en una de aquelles midas de tèmps que encara nò són finidas", mentre que el remot és el "Tèmps comensad y acabad" (p. 197r).

(63) Penseu que si no trobem cap altra coincidència de les idees de Petit amb les de l'ideòleg francès és aventurat anar més enllà del simple plantejament de la possible influència. Petit podia haver llegit l'instructor del príncep de Parma: les obres de Condillac s'havien començat a traduir a l'espanyol a partir de 1784 i, a més, és segur que Petit llegia el francès. No s'ha de descartar, de tota manera, la possibilitat que la idea, encara que coincident amb Condillac, fos també original del metge vallesà.

encara, dos perfets remots (canti i vaig cantar)-, Petit no pot ja recórrer gaire a auxilis forans per resoldre-la, i es va limitar a consignar l'existència de totes dues possibilitats, anomenant-les remot simple i remot compost (p. 197v). En aquest punt l'interès prové justament de la consignació al paradigma, en pla d'igualtat amb l'altra forma, del perfet perifràstic. Com se sap, aquest perfet apareix en català al final de l'Edat mitjana, però tradicionalment ha estat considerat un vulgarisme que calia evitar. N'hi ha condemnes explícites ja dels segles XV i XVI -Bernat Fenollar i Jeroni Pau a les famoses Pogles, Francesc d'Olesa- (veg. Solà, 1977a: 111-112; 1977b: 21). La llengua literària culta dels segles XVII-XIX el defugia. Ullastra el va condemnar, i Ballot hi va fer una referència de passada (64). Aquí, com en altres aspectes que hem anat veient, Petit realment s'acostà més a la llengua parlada que els seus contemporanis, però la seva defensa d'aquest perfet el singularitza més enllà de la seva època (65).

(64) Per a la llengua literària dels segles XVII-XVIII, veg. Solà (1989: 14). Per a la idea del caràcter vulgar, rebutjable o poc recomanable d'aquesta forma -idea que arriba fins al segle XX-, veg. Solà (1977a: 111-114; 1977b: 21-22). Colom (1976: 172-174) interpreta que aquest perfet -que també tenien altres llengües- es va mantenir viu en el català oral i no en les altres llengües perquè en aquestes la pressió sàvia de gramàtics i escriptors va aconseguir fer-lo desaparèixer. Crec que aquesta interpretació encaixa perfectament aquí: Com hem vist, al nostre país -de la mateixa manera que als altres- hi va haver condemna culta d'aquest perfet, però la menor força d'aquesta pressió, explicable per les vicissituds històrico-lingüístiques, no va poder foragitar-lo.

(65) Com en altres punts, en aquest Puigblanch també va coincidir amb Petit (veg. Puigblanch, s.d.: 165), el qual significativament opina que Ballot el considera vulgar perquè no el tenien els castellans.

Petit no va fer referència, en canvi, al pretèrit anterior ni al corresponent perifràstic. Ni tampoc, i ja ho assenyalo ara, el perifràstic de subjuntiu. ¿Se'n va oblidar? Lògicament, les gramàtiques llatines no els donaven i, a més, sembla que són uns temps que mai no han tingut gaire vitalitat en l'idioma. Potser, i tenint en compte la voluntat general de Petit de recollir tot allò que trobava, aquest oblit és justament un nou certificat d'aquesta poca vitalitat (66).

Temps de l'optatiu

Formen el mode optatiu, per Petit, els tres temps següents:

1. Present: mengés, menjaria, menjara
2. Preterit Més-que-pretèrit: hagués, hauris, haguera menjat
3. Esdevenidor: mengi, menge, mengia

Com he dit, l'optatiu és, per Petit i en general per la tradició gramatical, el mode de l'expressió del desig. Aquests tres temps corresponen, per tant, als diferents moments en què es pot voler veure realitzada l'acció del verb. Si és un moment present, direm baldament que jo mengés (ara); si és passat, baldament que jo hagués menjat (abans); si és futur, baldament que jo mengi (després) (67).

(66) Amb tot, segurament el perifràstic de subjuntiu va ser prou viu. Veg. Solà (1977a: 111-114) i Mariner (1984).

(67) Potser l'expressió adverbial baldament, amb el seu de tant de bo, usada per introduir aquests temps, consti una fórmula de l'ensenyament gramatical català del XVIII. La trobem també en Ullastra, per introduir els mateixos temps i, si més no segons el DCVB (s.v.), no ha estat mai -amb aquest

Encara que el metge vallesà col·locava les formes cantés/cantara i cantaria sota el mateix rètol "present de l'optatiu", això no significa que pensés que eren susceptibles del mateix ús. Per ell, la forma cantaria només podia usar-se "pera perfeccionar el sentid de la oracio, ú manifestar el fi del desiq": "Baldament que Ploqués, que culliriam blat" (p. 199r) (68). Potser aquí Petit va experimentar una vegada més la tensió entre els esquemes de la gramàtica llatina i la realitat funcional de la seva llengua. Els tractats gramaticals llatins traduien l'imperfet de subjuntiu de la llengua noble per aquestes dues formes romàniques, i això degué induir Petit a aplegar-les, fet que no li va impedir, però, adonar-se que no es tractava senzillament d'una variació morfològica. Caldria fer el mateix comentari del plusquamperfet.

Quant a la segona possibilitat del parell cantés/cantara, que Petit ofereix al paradigma al costat de la primera, cal dir que, com he assenyalat, no respon pas a la voluntat d'incloure la forma de la majoria de dialectes valencians sinó d'una forma antiga.

L'esdevenidor d'optatiu -el nostre present de subjuntiu- presenta també tres possibilitats, encara que, en aquest cas,

sentit d'expressió desiderativa- d'ús generalitzat. Crec més plausible aquesta hipòtesi que no veure-hi una possible influència del pretere gironí en Petit.

(68) Una reflexió paral·lela fa a per a l'ús "subjuntiu" o "condicional" de les dues formes. Les considera del mateix temps però remarca que la posició de cada una és exclusiva, i que no són intercanviables. "Si jo fés penitència, aniria al Cel" (p. 201r).

Petit sí que considera que es tracta de simples variacions formals amb el mateix contingut semàntic i la mateixa distribució sintàctica (veg. el que se n'ha dit abans).

Temps del subjuntiu o condicional

Formen el mode subjuntiu o condicional, per Petit, els sis temps següents:

1. Present: mengi, menge, mençia
2. Pretèrit Imperfèct: mençés, mençaria, mençara
3. Pretèrit Perfèct: haja, hagi, hàgia menjat
4. Pretèrit Més-que-Perfèct: hagués, hauria, haguera menjat
5. Esdevenidòr Simple: menjaré
6. Esdevenidòr Compost: hauré menjat

Com pot veure's, el present coincideix amb el futur de l'optatiu, el pretèrit imperfèct amb el present de l'optatiu i el plusquamperfèct és comú a tots dos modes. A més, Petit repeteix aquí dos temps de l'indicatiu, l'esdevenidòr simple i l'esdevenidòr compost. Només hi ha, per tant, un únic temps exclusiu del subjuntiu, el pretèrit perfèct: hagi menjat (69).

(69) No cal remarcar, em penso, que la manera com Petit aplega en modes els diferents temps és força convencional i discutible. Aquest últim temps també pot ser en català l'expressió d'un desig (espero que hagi menjat prou) i, per tant, susceptible de ser inclòs en el mode optatiu. Això no vol dir, a parer meu, que la seva classificació sigui particularment feble o inconsistent, almenys en relació, no ja a altres classificacions de la seva època, sinó també a les posteriors. La sistemàtica del verb català -i en general del verb romànic- és molt complexa i no ha rebut encara un tractament que puguem considerar ni de bon tros definitiu. Hom ha fet en els darrers anys alguns esforços que han aclarit i sistematitzat molts aspectes, però encara en queden d'inexplicats. Pot veure's, en aquest sentit, els treballs d'Alarcos Llorach (1975), Blasco Ferrer (1982), Eberenz-Greoles (1979), López Garcia (1984), Mariner (1975: 38-41 i 97-139) i el recent i complet de Pérez Saldanya (1988).

A parer de Petit la diferència entre els temps subjuntius o condicionals i els idèntics optatius la determina el fet que en el subjuntiu aquests temps van precedits d'una "conjunció condicional": "com jo Crega", "Ab tal que [...] jo ame" (p. 200r), mentre que, com he dit abans, en l'optatiu són expressió de desig. En una frase com "Jo amaria a Dèu, si amás la virtud" (p. 201r), totes dues formes verbals són considerades condicionals o subjuntives. En canvi, en una com "Balda lènt que Ploquès, que culliriam blad" (p. 199r) -ja citada-, totes dues formes verbals són enteses com a optatives (70).

D'altra banda, Petit s'avança a l'objecció -i el comentari té interès perquè es refereix a una qüestió normativa de certa actualitat- que també caldria incloure en el mode subjuntiu l'imperfet d'indicatiu. Es demana: "me apar que en els Temps del Modo Condicional [...] n'hi falta encara un: pux en las conversas de la gent ordinària às diu ab molta freqüencia: Si plovía feria bon temps" (p. 200v). I, després d'afirmar que és cert que això pot sentir-se, afegeix que és una manera de parlar "ab alguna impropiedad [...], pux se ha de dir: Si ploquès, feria bon temps" (p. 200v) (71).

(70) Aquí també hi notem la pressió de la tradició escolar de gramàtica llatina, que solia donar aquestes equivalències dels temps llatins. Veg., per exemple, Nebrija (1650: 13r-15r). En una com "Fortuna seria [...], que ploquès" (p. 201r) Petit també creu que totes dues formes són condicionals perquè, segons ell, en aquest cas "la Conjuncio Que tè forsa de Condicional" (p. 201v).

(71) Hom pot llegir altres precisions sobre l'ús del subjuntiu a la p. 201v.

Temps de l'imperatiu

Formen el mode imperatiu, segurament també per imitació de la gramàtica llatina, dos temps, el present i el futur (202r-203r). A més de diverses indicacions semàntiques i morfològiques sobre la formació de l'imperatiu present, el fet d'incloure un imperatiu futur -deixant da banda el possible calc de la idea- presenta un cert interès, per tal com es tracta d'una forma la legitimitat de la qual també s'ha debatut avui dia. Per Petit l'imperatiu futur té la mateixa forma que el futur simple de l'indicatiu, amb l'única diferència que, en el primer cas, el subjecte es posposa. Precisament és aquest ús del futur de l'indicatiu amb sentit imperatiu el que s'ha debatut.

Modes infinitiu i gerundiu i formes afins

Amb els modes infinitiu i gerundiu Petit també va calcar la gramàtica llatina, i totes les formes que va donant (estimar, haver d'estimar) són traduccions o perifrasis de les diferents formes infinitives, gerundives i gerúndies llatines (pp. 203r-203v, 206r-207r). El mateix procediment farà servir per descriure el suposat supi català (p. 207v).

Participi

1. Petit no inclou el participi entre els modes verbals, si bé, atesos els criteris heterogenis amb què va tractar aquesta categoria, hauria pogut fer-ho perfectament. Ben segur que hem de buscar la raó d'això, una vegada més, en la tradició, la

qual d'una manera sistemàtica considerava que el participi no era pas una forma pròpiament verbal, sinó que tot sol constituïa una classe de paraules diferent.

2. El participi llatí, com se sap, tenia tres formes: dues d'actives -la de present i la de futur- i una de passiva -la de perfet o passat-. Petit parteix d'aquest esquema però el modifica.

3. En primer lloc descriu el de present. Des del punt de vista de la realitat idiomàtica del català, Petit, per justificar l'existència d'aquesta categoria, podia de fet fonamentar-se -i així ho va fer- en els adjectius catalans que efectivament procedeixen de participis de present llatí: amant, orient, negociant. Aquesta realitat el va dur a afirmar que aquestes formes donaven lloc a un adjectiu ("l'home Amant", p. 204v) i, alhora, a precisar que "nò estan mòlt en ús, y en llog de èlls usam sos Equiv lènts; so es: El que, o la que" (p. 205r, 200v), matisació comprensible del tot si es té en compte que la teoria li exigia postular que hi havia un participi de present per a cada verb (és a dir, un adjectiu del tipus vist suara), exigència que, com se sap -i ell ho degué veure-, contradiu la realitat del català.

A més d'aquesta funció adjectiva del suposat participi de present, Petit va indicar que, unit a verb ser, podia donar una forma alternativa de tot el paradigma verbal: "En lo Indicatiu diem: Jo sò Amant [...]; so es: Jo amo" (pp. 205r,

211v, 301r). La puntualització té interès, al meu parer, perquè és a partir d'aquesta mateixa puntualització que els gramàtics de Port-Royal i més tard Destutt Tracy van establir la teoria del verb únic, i el fet que Petit no va adoptar la mateixa posició -ni de fet hi va fer cap al·lusió- potser és una prova més que no havia llegit ni coneixia res de les especulacions gramaticals que es feien a França durant el segle XVIII.

4. En segon lloc Petit presenta el participi passat i estableix que el català, a diferència del llatí, disposa, a més d'un participi passat passiu, d'un d'actiu (p. 205r). La seva descripció d'aquesta categoria és la següent. El participi passat és passiu quan, juntament amb l'auxiliar ser, constitueix el paradigma de la veu passiva d'un verb. En canvi, és actiu quan, juntament amb l'auxiliar haver, constitueix els temps compostos de la conjugació activa d'un verb (pp. 205r-205v, 301v-302r).

5. Té interès fer saber que en aquest últim cas considera que el participi és invariable (p. 205v), i que així l'usa la gent "erudita", tot i que adverteix que antigament es feia concordar i que encara el fa concordar de vegades la gent "plebéa" (p. 308r). Aquesta última afirmació demostra que la concordança era viva llavors a la rodalia de Barcelona. En canvi, en unió amb el verb tenir creu que, a més de fer-se variar, també pot deixar-se invariable: "Tens escrit una carta" i "escrita una carta" (ib.).

6. El participi de futur també és dividit en actiu i passiu

(pp. 205v-206r, 309r). Petit obté l'actiu, com en el cas del participi de present, d'adjectius catalans procedents efectivament de participis de futur llatins, com ara amador. Quant al passiu, recorre a un llatinisme culte d'ús restringit a determinats àmbits formals: amando, amanda (i que ell utilitza de tant en tant, en expressions com si!laba accentuanda -p. 81v-, terminació varianda -p. 222r-). Petit devia veure també fins a quin punt forçava un esquema previ per adaptar-lo a un fenomen poc regulars en la llengua, i possiblement per això va fer constar que aquestes formes s'usaven sempre com a adjectius i que, de fet, "en llog de dits Particips usam sos Equivalènts" (pp. 206r, 309r): el que ha d'amar, el que ha de ser amat.

2.3.7.1. Verbs auxiliars i perifrasis verbals

1. Petit recorre a la noció -i al terme- de verb auxiliar -que escriu ausiliar-, que explica dient que "ausilian, ó ajudan á conjuagar tots els Verbs" (pp. 208v, 214v). N'assenyala tres: Haver, per als temps actius compostos; ser, per als temps passius; anar, per al perfet perifràstic, que, com he dit, anomena remot compost (pp. 208v-209r) (72).

2. El gramàtic vallesà no accepta que s'usi ser com a

(72) Ullastra havia dit que hi havia dos auxiliars en català: haver i tenir (per a formes com tindrè de creure) (Ullastra, 1743: 83, 116). La RAE (1781: 179, 189, 191) també dona aquests dos per al castellà. Ballot (1796: 77), en canvi, parla de verbs auxiliars "propiamente hablando" -ser i haver- i d'altres que ho són "en algun modo" -ir ("voy á escribir"), venir ("vine leyendo las cartas") i tener ("tengo de trabajar")-, matis que no recupera en la gramàtica catalana, on dona només ser i haver (Ballot, 1813: 36).

auxiliar dels temps compostos de la conjugació activa, i fa saber explícitament que, encara que alguns catalans el facin servir, va "contra tótas las Regglas gramaticals" (p. 348v). En un altre moment indica que aquest ús és "entèra-mènt impropí, y per lo tant llejítima-mènt antiquad" (pp. 214v-215r). També s'hi havia oposat Ullastra (1743: 329), titllant-lo de vicí "molt comú".

3. Pel que fa a l'anar del perfet perifràsic, Petit entén que no es tracta ben bé d'un verb, sinó d'una mena de temps peculiar del verb anar, que anomena "Pretérit Auxiliar Comú" (p. 209r). Les formes que dóna per a aquest "temps" són (uso ortografia moderna) vaig, vares (i no vas), va, vàrem, vàreu, varen (i no vam, vau ni van) (p. 209r).

4. Juntament amb aquests tres verbs auxiliars, Petit indica que el verb haver "També es Auxiliar" quan, seguit de la preposició de, va al davant d'un verb: "Jo he de Amar" (p. 211v). Però aquí significa, en la seva opinió, "Acció, i Passió Esdevenidóres", no pas obligació (73). Potser Petit va donar la perífrasi més aviat per llatíisme, o potser per constatació d'un ús futur real (74). En qualsevol cas, mai -tret d'una vegada- no es refereix a perífrasis amb sentit d'obligació, i l'únic que pot dir-se és que l'ús del verb deure amb aquest

(73) Només en una referència de passada indica que haver de pot significar obligació (p. 332r). En totes les altres referències parla de sentit futur.

(74) Avui es poden distingir dos sentits a la pregunta què has de fer? en funció de l'entonació. En un cas, amb sentit d'obligació; en l'altre, de futur estricte.

sentit no li semblava estrany, ja que és el que fa servir normalment (75).

(75) La perifراسi del tipus "deuen pronunciar-se" (p. 47v) és la més corrent (veg. pp. 48r, 192v, 196v, 203v, 211v, 247v, 256r, 291v, 295v, 296r i passim), encara que també hi apareix -molt menys, però- haver de (p. 64v i passim). Rexach també usava deure, i molts altres autors del XVIII i XIX. Una sola vegada he detectat anar a + INF amb sentit futur: "lo matèx passa ab els Verbs [...]; com hu anam á averiguar luego" (p. 247v).